Major Nándor
Jugoszlávia létrejötte*

A magyar közfelfogásban mindmáig tartja magát az a hiedelem, hogy az antanthatalmak az első világháborúban nemcsak dőrén szétzúzták az Osztrák-Magyar Monarchiát, hanem az utódállamokat is, ha nem is mindegyiket, de Jugoszláviát feltétlenül saját rögeszméjük rabjaként kényszerítették rá az érintett népekre. Eszerint Jugoszlávia merő tákolmány lett volna, amelynek nem volt semmi létalapja a délszláv népek valóságos törekvéseiben. Újabban a horvát történetírásban is lábra kaptak olyan interpretációk, amelyek szerint a horvátság nem volt aktív részese, tehát szorgalmazója és igenlője, hanem csak passzív elszenvedője a délszláv államegyesítésnek.[1]

A magunk részéről úgy véljük, hogy a délszláv népek politikai elitjei egy rövid történelmi időszakban, az első világháború alatt, még ha kényszerhelyzetben voltak is, a rendelkezésükre álló alternatívákat mérlegelve, egyre inkább úgy érezték, hogy saját nemzetük emancipálását a délszláv egyesülés útján fogják legcél-

---

* Írásban elküldött anyag

[1] Dušan Bilandžić legutobbi művéből is ezt véljük kiolvasni: Azt állítja, hogy a horvátok nem szándékoztak Szerbiával egyesülni. Önálló tagállamukat csaknem az utolsó pillanatig a Habsburg-monarchiában szándékozták létrehozni, s a későbbi Jugoszlávia létrejöttét voltaképpen három külső tényező döntötte el. Az a körülmény, hogy a történelmi Magyarország elvakultan elutasította a Habsburg-monarchia trializálását. Az antanthatalmak Jugoszláviával kapcsolatos ábrándjai. Szerbia agresszív fellépése az államegyesítés válságos óráiban.- Dušan Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, Gonden Marketing, Zagreb, 1999., 57-67. o.

szerűbben szolgálni. S ezzel a felfogásukkal összhangban cselekedtek. A szereplők mindhárom részről aktívan játszottak közre, csak a közös és a külön-külön folytatott küzdelmükben rendelkezésükre álló eszközök voltak közöttük egyenlőtlenül elosztva. Az egyesülés nem volt idillikus összeborulás, emelkedett egymásra találás. Kegyetlen küzdelem volt nemcsak azokkal, akik saját jól megfontolt érdekükből ellenezték vagy hátráltatták az egyesülést, hanem maguk az egyesülni készülő délszláv nemzetek között is avégből, hogy saját nemzetüket minél jobb pozícióba juttassák a leendő közös államukban.

Az egykori események

Ahhoz, hogy úgy-ahogy megérthessük a délszláv egyesülés valóságos folyamatát, vissza kell térnünk az egykori eseményekhez, az egymást keresztező, nagyra törő álmokhoz, az egymás ellen elkövetett kíméletlen erőszakokhoz, az elvetélt aspirációkhoz és a torzszülött megvalósulások forgatagához. Ha közben az I. világháború tétjéről is fogalmat kívánunk alkotni, fel kell idéznünk e háború előzményeit.

1906-ban az Osztrák-Magyar Monarchia élén két rangos tisztségviselő is akadt, akik a dinasztikus terjeszkedés politikáját szándékozták felújítani. Aloys Aehrenthal-Lexa gróf, külügyminiszter és Franz Conrad von Hötzendorf gróf, vezérkari főnök úgy gondolta, hogy Oroszországgal, akárcsak 1881-ben, ismét meg lehet állapodni a Balkán kölcsönös felosztásáról. Az egykori megállapodás szerint Oroszország ráterpeszkedhetett volna a Balkán keleti felére, s birtokba

vehette volna a törökországi tengerszorosokat, az Osztrák-Magyar Monarchia pedig a Balkán nyugati felén érvényesíthette volna hatalmát, s kijutva Szaloniki kikötőjébe, a Földközi-tenger partján szembe találhatta volna magát a Szuezi-csatornával. És csakugyan, Aehrenthal külügyminiszter 1908 nyarán megegyezett Izvolszkij orosz külügyminiszterrel, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia annektálja Bosznia-Hercegovinát, Oroszországnak meg diplomáciai segítséget nyújt majd ahhoz, hogy a tengerszorosok státusát a nagyhatalmak revízió alá vegyék. Oroszország ügye azonban Anglia ellenállásába ütközött, az Osztrák-Magyar Monarchia viszont ahelyett, hogy előbb diplomáciailag Oroszország segítségére sietett volna, minden külön bejelentés nélkül annektálta Bosznia-Hercegovinát.

Ez nemcsak Szerbia tiltakozását váltotta ki, hanem a kárpótlás nélkül maradt, önmagát kijátszottnak tekintő Oroszországét is. Alig valamivel később a Balkáni Szövetséget 1912-ben létrehozó Bulgária, Szerbia és Görögország a nagyhatalmak meglepetésére csaknem kiverte Európából Törökországot. Egy évre rá, a második balkáni háborúban Szerbia, Görögország, de még Románia és Törökország is rátámadt a terjeszkedésben kitűnt Bulgáriára, s elorozta egy évvel korábbi szerzeményeinek színe-javát. Kiderült, hogy a két balkáni háborúban a három balkáni kis állam: Görögország, Szerbia és Bulgária voltaképpen a Vardár völgyének és Szalonikinek a birtoklásáért is vetélkedett egymással, Végül Szalonikit és a Vardár alsó szakaszát Görögország szerezte meg, Szerbia pedig a Vardár völgyének többi részét. Szerbia ott állt tehát egy ugrásnyira

Szalonikitől. Világos volt, hogy Szerbia az Osztrák-Magyar Monarchia harcias udvari köreinek távlati céljait keresztezte.

Elkerülhetetlen a háború

1914-ben az Osztrák-Magyar Monarchia harcias udvari körei már úgy vélték, hogy elkerülhetetlen a Szerbiával való háború. De ezt a háborút már nem dinasztikus terjeszkedésként fogták fel, hanem preventív, defenzív szerepet tulajdonítottak neki. A háborúval a délszláv nemzeti átrendeződést kívánták meghiúsítani; azt, hogy a független Szerbia Piemont szerepét vállalhassa a kettős monarchia délszlávjainak tömörítésében. De az Osztrák-Magyar Monarchia Szerbia leverésével és megszállásával mégiscsak eljutott volna Szaloniki előterébe, s világos volt, hogy ezt már az ismét kárpótlás nélkül maradó Oroszország nem nézhette volna ölbe tett kézzel. Ezért az Osztrák-Magyar Monarchia vezetői számoltak Oroszország hadba lépésével. „Az osztrák-orosz hatalmi versengés már csaknem egy évszázada fennállt, de eddig még soha nem okozott általános krízist a nemzetközi politikában. A Balkánkérdés azért emelkedhetett világpolitikai rangra, mert a nemzeti vitában szemben álló felek és a mögéjük dinasztikus érdekből felsorakozó nagyhatalmak a nagy európai hatalmi blokkok tagállamai voltak, és a vita eldőlte a szövetségi rendszerek egész további sorsára kihatott. (...) A modern nagyhatalmak a kelet-európai térség szükségleteihez igazodtak, de attól még korántsem váltak a dinasztikus hatalmi politika függelékévé.

Az igazodás szükségessége a fő frontokon: a német-angol és a német-francia arcvonalon kialakult helyzetből következett, és hogy a világ itt az összecsapás felé halad, az a Balkán-háborúktól és dinasztikus vetélkedésektől függetlenül évek óta nyilvánvaló volt. A balkáni viszály meggyorsította a megoldhatatlan hatalmi ellentétek érlelődésének folyamatát"[2] - írja a kor hatalmi politikájának kiváló ismerője.

Szerbia és a területi engedmények

Az I. világháború kitörésekor Szerbiának az volt a legfőbb gondja, hogy az ország valamiképpen talpon maradjon. A Szerbia mellett hadba szállt szövetséges nagyhatalmaknak viszont az, hogy a maguk oldalán minél több országot bevonjanak a központi hatalmak elleni háborúba. A Szerbiára Bosznia felől rátörő seregek állományának jelentős részét az osztrák-magyar monarchiabeli horvátok, szerbek, bosnyákok, szlovének képezték, s a történelem feljegyezte róluk, hogy derekasan kivették a részüket a harcokból.[3] A délszláv országrészekben a háború kitörésekor spontán szerbel-

[2] Diószegi István: A hatalmi politika másfél évszázada, História és MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1997., 229. o.

[3] „A nemzetiségek megbízhatatlanságával kapcsolatos korábbi Habsburg-aggodalmak alaptalannak bizonyultak. A délszlávok, akárcsak a nemzetiségiek többsége, derekasan küzdöttek... Néhány párt, így a horvátországi és szlovéniai konzervatív és klerikális pártok, egyenesen támogatta az ortodox szerbek elleni háborút. Még a Habsburg-hadsereg szerb alakulatai is hűek maradtak a Határőrvidék hagyományaihoz. Azok között a csapatok között, amelyek a Szerbia elleni 1914-es támadást megindították, némelyik hadtestben a szerbek aránya 20-25; a horvátoké pedig 50 százalék volt". - Barbara Jelavich, A Balkán története, 20. század, Osiris Kiadó: Budapest, 1996., 107. o.

lenes atrocitások is, oktalan deportálások is voltak. Mégsem törtek ki ezekben az országrészekben Szerbiával szolidarizáló tüntetések vagy spontán felkelések. Ezek a körülmények hosszú évtizedekre rányomták a bélyegüket a szerbek és a horvátok - sőt a Száván és a Drinán túli délszlávok - között majdan kialakuló kapcsolatokra. 1914-ben Szerbiának valóban sikerült talpon maradnia: az év végére kiszorította az országból az Osztrák-Magyar Monarchia seregeit.

De egy hete sem dúlt még ez a háború, amikor Oroszország, amelyet a szerbek országuk legfőbb gyámolítójának tekintettek, azt követelte Szerbiától, hogy a Balkán Szövetség újraélesztése végett mondjon le Bulgária javára Macedóniáról. Mi sem természetesebb annál, hogy 1914 augusztusában Szerbia érdekelve volt abban. Hogy a szomszédos balkáni országok - amelyek akkor semlegesek voltak - ismét szövetségbe tömörüljenek vele. Ezért Szerbia támogatta az antant kezdeményezését. Ennek ellenére csak a Vardártól keletre eső macedóniai részről volt hajlandó Bulgária javára lemondani, de arról is csak abban az esetben, ha Bulgárián át közvetlen kapcsolatot teremthetne Oroszországgal; ha a Balkán Szövetség többi tagállama is tenne területi engedményeket Bulgáriának; azon felül, ha „Szerbia szerb-horvát területeket kapna cserébe a velük járó tengerparttal együtt". Más helyütt ugyanazokban a napokban Nikola Pašić[4], Szerbia mi-

[4] Idézi Đorđe B. Stanković, Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije, Nolit, Beograd, 1984: 118. és 122. o.

niszterelnöke már „az Osztrák-Magyar Monarchia minden szerb-horvát országrészére" tartott igényt.

A központi hatalmak is igyekeztek megnyerni Romániát és Bulgáriát, részben azért, hogy ily módon elszigetelhessék Oroszországot Szerbiától, részben meg azért, hogy Románián és Bulgárián keresztül közvetlen kapcsolatba kerülhessenek Törökországgal, amelyet - azt remélték - csatasorba sikerül állítaniuk a szövetségesek ellen. Az antant tudott erről az igyekezetről.

Pašić szerbiai miniszterelnök is számolt ezzel a vetélkedéssel. Ez idő tájt a Balkán Szövetség újraélesztését Pašić még csupán a szerbség felszabadítása szempontjából, nevezetesen nagyszerb szempontból mérlegelte. Az ő szavaival élve: „kizárólag szerb szempontból". Aminthogy akkor még csak azt bizonygatta, hogy az antantnak érdekében áll „egy erős Nagy-Szerbia létét támogatni."[5] Kiderült azonban, hogy Románia sem, Görögország sem volt hajlandó területi engedményeket tenni Bulgáriának. Mindkét ország gyarapodni, s nem fogyatkozni kívánt. Erre a szövetségesek együttesen, s még nagyobb lendülettel léptek fel Szerbiával szemben. Macedóniát a Vardár völgyével együtt követelték Szerbiától. Viszont kárpótlásul már akkor felkínálták Szerbiának Boszniát és Hercegovinát, Dél-Dalmáciát és a tengerpartot Ploče gerincéig, Dubrovnikkal és Splittel együtt. Úgy vélték, hogy ez méltá-

[5] Ibidem, 122. és 123. o.

nyos kárpótlás lenne. Kiemelték, hogy Szerbia ily módon háromszorosára növekedhetne.

A szerb politikai elit azonban jól tudta, hogy a Vardár völgye - a szerbiai Morava völgyének folytatásában - a szaloniki kikötőhöz vezető stratégiai út kapuja. Az volt a meggyőződése, hogy aki a Vardár völgyét birtokolja, az a Balkán felett is dominál. A szerb politikai elit ezért el volt szánva arra, hogy a Vardár völgyét semmi áron sem engedi át Bulgáriának. Pašić miniszterelnök egy ízben azt mondta a szövetségeseknek, Szerbiában akadnak, akik szívesebben kötnének békét még a Habsburg-monarchiával is, semhogy Macedóniától megváljanak.[6]

Oroszország szándéka

A szerbiai politikai elitnek szembesülnie kellett tehát azzal a kérdéssel, miért kívánja Oroszország épp Szerbiától elragadott területtel kielégíteni Bulgária igényeit, miért nem kínálja fel neki Törökország még meglevő, Bulgáriával határos európai részeit? Felfogták: Oroszország a Bulgáriától délre eső török területeket, a Dardanellák és a Boszporusz övezetét saját magának kívánta megtartani, ezért igyekezett Bulgáriát a Balkán központi, stratégiai dominanciát nyújtó, a Vardár völgyét is felölelő térségébe átnyomni. Miként azt a berlini kongresszus előtt, az utólag derogált San Stefanó-i békeszerződésben egyszer már megkísérelte.

---

[6] Ibidem, 129. o.

Szerbiától pedig Oroszország ezúttal azt követelte, hogy a Földközi-, illetve az Égei-tenger helyett forduljon nyugat felé, s elégedjen meg azzal, hogy kijut az Adriai-tengerre. Pašić egy Athénből érkezett táviratra 1914. november 27-én ezt jegyezte fel: „Az oroszok meggátolják a bolgárokat abban, hogy közelebb kerüljenek Konstantinápolyhoz, méghozzá azért, hogy ne zavarják őket a Boszporuszon és a Dardanellákon át történő szabad hajózásban, s ezt a céljukat oly módon igyekeznek elérni, hogy támogatják mindazokat, akik Szerbiától minél nagyobb koncessziót követelnek Bulgária javára. Tehát a mi rovásunkra alkudoznak".[7] Épp ezek a körülmények késztették Szerbiát arra, hogy átgondolja külpolitikájának a háború körülményei között követendő elveit.

Háromnevű nemzet?

Pašić 1914 augusztusában szánta el magát fordulatra, miután kimerítő eszmecserét folytatott szerb tudósokkal, közöttük Jovan Cvijićtyel is. Ezeknek az eszmecseréknek a következtében Pašić megváltoztatta a szerb állam nemzeti programját: a szűkebb értelemben

[7] Ibidem, 127. o. Ezenkívül: „Az volt a felfogás – irta Ante Mandić, a Jugoszláv Bizottság egykori tagja -,s később erről megállapodás is történt, hogy Törökországot teljesen kiszorítják Európából Ázsiába, és a sikeres akció után Konstantinápolyt és környékét az orosz birodalomhoz csatolják." - Dr Ante Mandićć, Fragmenti za historiju ujedinjenja, Zagreb, JAZU, 1956., 12. o. Mandić könyve függelékként 168 becses okmányt - többségükben diplomáciai jellegüeket - is közöl. Egyébiránt a legteljesebb okmánygyűjtemény a jugoszláv egyesülésről: Janković Dragoslav i Krizman Bogdan, Građa ostvaranju jugoslovenske države, I., II., Beograd, 1964.

vett szerbkérdés helyett az átfogóbb jellegű jugoszlávkérdés rendezését vállalta fel.[8] Méghozzá azt remélve, hogy ezt a programot idővel sikerül majd az antanthatalmak balkáni politikájába beillesztetnie. Pašić tisztában volt vele, hogy a jugoszláv kérdésnek szerb nemzeti feladatként felvállalt változata csak akkor kelhetne életre, ha az antant győzne, méghozzá úgy, hogy felbomlasztja a Habsburg-monarchiát. Ahhoz pedig, hogy a kettős monarchia felbomlasztására szánja el magát, Pašić szerint az antantnak fel kellett volna adnia a Balkánon az erőegyensúly politikáját, s helyette a nemzeti-

[8] A délszláv népek felszabadítása már Ilija Garašanin államférfi szerb nemzeti programjának, az 1844-ben készült, nevezetes Načertanjének is sarkalatos tétele volt: Konkrét megvalósítás igényével első ízben Mihailo kenéz és Kossuth Lajos tárgyalásain, 1859-ben került szóba, amikor is a szerb uralkodó feltételül szabta ahhoz, hogy Szerbia Magyarországgal karöltve, az Olaszország felszabadításáért vívott háborúban, Franciaország szövetségeseként a Habsburg-monarchiára támadjon. Az utóbbiról Vasa Čubrilović, Istorija političke misli u Srbiji XIX veka, Narodna knjiga Beograd, 1982., 334.p. – Dragoslav Janković kiemeli, hogy az 1912-ben vivott 1. balkáni háború sikerein felbuzdulva a szerb politikai elit már az 1. világháború kitörése előtt is közvetlen célként kezelte a jugoszláv programot. A háború során Szerbia természetszerűleg eljutott volna ehhez a célhoz, de az a körülmény, hogy az antanthatalmak Szerbiát megzsarolták Macedóniával, felgyorsította ezt a folyamatot. A hadicélok megfogalmazása során a szerb tudósok olyan érveket forgattak a fejükben, miszerint a Habsburg-monarchiabeli délszláv országok kárt szenvednek adott helyzetük tartósításával, saját lábukon viszont képtelenek volnának megállni. Jovan Cvijić a Habsburg-monarchia és Szerbia összeférhetetlenségére tette a nyomatékot: Szerbia minden délszláv nép felszabadítására törekszik, a Habsburg-monarchia viszont a Morava és a Vardár völgye feletti uralomra, egészen Szaloniki kikötőig, tehát „Szerbia földrajzi adottságait" kívánja „elpusztítani". Szerinte ez az oka annak, hogy a jugoszláv kérdés Szerbiában is, a Habsburg-monarchiában is központi kérdéssé vált. - Lásd: Dragoslav Janković, O Niškoj deklaraciji 1914. In: Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje jugoslovenske države, Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti, Zagreb, 1969., Különlenyomat, 131-140. o.

ségi elvet kellett volna alkalmaznia. Ez ugyanis a Balkán térképének radikális átrajzolásához vezetett volna.

Pašić ezt az új politikát abban a körlevélben vázolta fel, amelyet a szövetséges fővárosokban ügyködő szerbiai követeknek 1914. szeptember 4-én küldött. „Véleményünk szerint a helyzet átrendezésekor az erőegyensúly elve nem lehet többé irányadó a Balkán térségében" - tudatta velük Pašić. Ehelyett „egy minél nagyobb és minél erősebb nemzeti államot kell teremteni," mert csak egy ilyen állam „garantálhatja a tartós békét". Épp ezt a célt szolgálná, ha „Szerbiából egy erős délnyugati szláv államot teremtenének, amely felölelné az összes szerbeket és az összes horvátokat és az összes szlovéneket". Pašić ekkor említette első ízben a horvátok mellett a szlovéneket is. Elképzelésének lényegét így fogalmazta meg: „Ha tizenötmillió szerb, horvát és szlovén egy államban egyesülne, akkor ez az állam hamarosan katonai és gazdasági szempontból egyaránt alkalmas lenne nemcsak arra, hogy megvédje a békét, hanem arra is, hogy minden balkáni állam számára egy érdektelen (!} központot képezzen, amellyel Bulgáriának is, mint szláv országnak minél bensőségesebb viszonyt kellene keresnie. Ha ezúttal nem jön létre egy ilyen erős szláv állam, hanem a megoldást egyfajta, Szerbia és Bulgária közötti területi ekvilibriumban keresik, bizonyosra vehető, hogy Bulgária éppúgy, mint eddig, Szerbia ellen fordul, és min-

den, Szerbia ellen irányuló kombinációba bele fog menni..."[9]

Ennek az elképzelésnek azonban délszláv vonatkozásban két nagy hibája volt. Az egyik az, hogy a nemzetiségi elv csak paravánul szolgált benne avégből, hogy nemzetközi szinten az erőegyensúly elvét hallgatólagosan az egyetlen állam balkáni méretű hegemóniájának az elvével váltsák fel. Ez az állam pedig az Osztrák-Magyar Monarchia minden délszláv országrészére előzőleg kiterjeszkedő Szerbia lett volna. A másik hibája, hogy csupán a „háromnevű, de egy nemzet" fikciójára épült az a feltevés, hogy az említett módon egységes nemzeti állam jönne létre. Pašić ugyanis a legkevésbé sem hitt a jugoszláv nemzet létezésében, jómaga ellenezte azt, hogy a szerb elnevezést beleolvasszák ebbe a jugoszláv nemzeti fikcióba. Pašić abban az időben legszívesebben a „háromnevű szerb nemzet" kifejezést használta. Bízott benne, hogy a szerbek majd mindezeknek a délszláv nációknak a tagjait késedelem nélkül asszimilálják. Ezért a „háromnevű egy nemzet" fikciója Pašić esetében csak Szerbia expanziós politikájának az álcázására szolgált.

Szerbia háborús céljai tehát, amelyeket a szerbiai parlament 1914. december 7-én proklamált, a szövetségesek balkáni politikájával folytatott dialógus, replika, sőt küzdelem következményeként öltöttek formát. A Niši deklarációban Szerbia a Piemont szerepében

---

[9] Đorđe Đ. Stanković, ibidem, 124. čs 125. o.

lépett fel az összes délszláv népek és országok felszabadítása ügyében. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétzúzása és a „fel nem szabadított szerb, horvát és szlovén testvéreink felszabadítása és egyesítése", ez volt Szerbia hivatalos, maximális háborús célja.[10] Háborús programjának közzétételévei Szerbia messzemenő háborús célok kitűzésére szerette volna sarkallni a szövetségeseket, s emellett azt remélte, hogy az antant a más országokkal folytatott alkudozásai során majd szem előtt tartja ezeket az igényeket. Nem így történt. A szövetséges nagyhatalmak túlzónak és irreálisnak tekintették, s ezért gúnnyal fogadták, ignorálták, agyonhallgatták Szerbia kinyilvánított háborús céljait.[11] Éppúgy alkudoztak továbbra is Bulgáriával és Romániával, mint korábban, sőt idővel durván fokozták a nyomást Szerbiára. Olaszországgal folytatott alkudozásukba már be sem avatták, hovatovább az 1915 áprilisában kötött titkos szerződés kitételeiről hozzávetőlegesen sem tájékoztatták.

---

[10] A Niši deklaráció szövege: Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1918., Zagreb, 1920., 10. o. -Szerbia háborús céljairól: Milorad Ekmedžić, Ratni ciljevi Srbije 1914-1918., Politika, Beograd, 1992., 174-223. o.

[11] Szazanov orosz külügyminiszter egy ízben így szólt M. Spalajkovićhoz, Szerbia szentpétervári követéhez: „Miért nem követelik maguknak Rómát is meg Moszkvát is?" Lásd: Dragoslav Janković, Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915 godine, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 1973., 112. o.

Két körülmény

Így igen sokáig még arra sem kerülhetett sor, hogy Szerbia háborús céljait az antant bármilyen formában fontolóra vegye. Főképp két körülmény hátráltatta ezt. Az egyik az, hogy a szövetségesek egészen 1918 derekáig azt remélték, az Osztrák-Magyar Monarchia alkalomadtán majd elkülönül Németországtól, különbékét köt velük, s az ország föderatív metamorfózisa révén át fogja vészelni az I. világháborút. Kezdettől fogva készek voltak arra, hogy a Habsburg-monarchiát megcsonkítsák, szétzúzását azonban károsnak és indokolatlannak tartották. A Habsburg-monarchiát továbbra is az európai nagyhatalmi erőegyensúly fontos tényezőjének tekintették. A másik ok: az antantnak sokkal nagyobb érdeke fűződött ahhoz, hogy Olaszországot mielőbb háborús szövetségeséül megnyerje, semhogy az áhított győzelemhez semmit sem hozó szerbiai háborús célok méltánylása miatt Olaszország bevonását elszalassza. Márpedig Olaszország a hadba lépéshez nemcsak az Adriai-tenger keleti partjának teljes ellenőrzésére, Triesztre és Pólára, a szigetek túlnyomó többségére, Dalmácia Splittől északra eső részére tartott igényt, hanem azt is kikötötte, akadályozzák meg, hogy Szerbia, Horvátország és Montenegró egyesítésével egy ütőképes jugoszláv állam jöjjön létre. Olaszország legszívesebben egy nem túl erős, független Horvátországot szeretett volna keleti szomszédjául tudni. Olaszország követelésének java részét az antant el is fogadta. Ennek értelmében Horvátország sorsának csak a háború befejeztével kellett eldőlnie. Olaszország, Anglia, Franciaország és Oroszország abban állapodott meg,

hogy majd maga Horvátország dönti el, független lesze vagy csatlakozik valamely országhoz. Noha a soron következő években más-más okokból egyszer Franciaország, egyszer Anglia, Oroszország meg többször is kezdeményezte, hogy Horvátországot a háború után csatolják Szerbiához, Olaszország minden alkalommal zátonyra siklatta a kezdeményezést. Egy ízben Olaszország hovatovább azt javasolta, hogy Horvátországot tartalékolják arra az esetre, ha Magyarország netalán hajlandó volna különbékét kötni, s elszakadni Ausztriától.[12]

A Pašić-kormány 1915. májusában tiltakozott a szövetségeseknél az Olaszországgal kötött titkos szerződés miatt, s garanciát követelt arra nézve, hogy „a szerb, a horvát és a szlovén népet egy országban egyesítik majd, s nem lesz két vagy három ország között felosztva, mint a Habsburg-monarchiában."[13] Pašić ellenszegült minden olyan elképzelésnek, amely egy független horvát állam létrejöttét irányozta volna elő. Arra az esetre, ha a szövetségesek nem állnának el ettől a szándékuktól, Pašić kész volt a leendő horvát államtól elvitatni nemcsak Boszniát és Hercegovinát, hanem Dalmáciát, a Szerémséget, Szlavóniát, sőt még Likát is.[14] Trubeckoj herceg, Oroszország belgrádi követe feljegyezte: Szerbia bölcs fiai attól való félelmük-

[12] Ibidem, 122. o.
[13] Ibidem, 117-118. o.
[14] Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Globus, Zagreb, 1988., 118. o. 15

ben kívánják Horvátországot Szerbiához csatolni, nehogy nyugati határaikon is egy hasonlóan viselkedő állam szülessen, mint amilyen Bulgária volt a keleti határaikon.[15]

Macedónia bekebelezése

Olaszország hadba lépése után a szövetségesek a korábbinál is nagyobb hévvel szálltak síkra Macedónia amputálásáért. Két nevezetes közös akciójuk volt Szerbia ellen: előbb 1915 májusának végén, utóbb 1915 augusztusának elején. A májusi akció során Oroszország kezdeményezésére azzal is megfenyegették Szerbiát, hogy megvonják tőle a pénzügyi segélyt, az augusztusi akcióról pedig Pašić úgy vélekedett, hogy „rosszabb, mint amilyen Ausztria ultimátuma volt."[16] A presszió jellegét jól érzékeltetik azok a feddő szavak, amelyeket Szergej Szazonov orosz külügyminiszter intézett Miroslav Spalajkovićhoz, Szerbia szentpétervári követéhez: „Én békét kívánok teremteni önök és Bulgária között. Ezért követelem Macedóniát. Igényt tartanak Horvátországra? Ne számítsanak mind a kettőre. Önökre Nyugaton vár a jövő. Nem a rabló-

[15] Trubeckoj herceg ezt jelentette az orosz külügyminisztériumnak: "Eltekintve attól, hogy Szerbiának nagy belső nehézségekkel kell szembenéznie ahhoz, hogy Horvátországot magához csatolhassa, ez a megoldás előnyösebb számunkra más megoldásoknál, mert Szerbia természetszerűleg szövetségesünk, és védelmünk első vonalát képezi jövőbeli, lehetséges ellenfeleinkkel szemben. Nem lehet érdekünk, hogy szomszédságában új állam létrehozásával gyengítsük teherbírását." - Nikola Popović, Ideja ujedinjenja južnih slovena kao vid samoodbrane. In: Stvaranje jugoslovenske države 1918., Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1983., 43. o.

[16] Đorđe Đ. Stanković, Ibidem, 154. o.

gyilkosok Macedóniájában. Létre akarom hozni Nagy-Szerbiát, hogy országuk biztonságban érezze magát Bulgáriától, s ezért kínálom önöknek Horvátországot. Ha önök tönkre akarják tenni Szerbiát, követeljék maguknak Macedóniát, s az fel fogja emészteni önöket."[17] Midőn pedig Trubeckoj herceg, az oroszországi követ azt mondta Pašićnak, hogy: „A szerbeknek most választaniuk kell Macedónia és Horvátország között", akkor Pašić dacosan felelt neki: „Mi Macedóniát választjuk!"[18]

Mindazonáltal Pašić a szövetséges követekkel folytatott beszélgetése során rámutatott a lényegre: ha Szerbia átadná Macedóniát Bulgáriának, számára „el volna zárva az út Szaloniki felé, mivel pedig Olaszország Valone megszállásával elzárta az Adriai-tengert, egy olasz-bolgár megállapodás esetén Szerbiát megfosztanák a szabad tengeri hajózástól, a más népekkel való érintkezéstől".[19] A panasz mégsem a „más népekkel való érintkezésnek" szólhatott; ellenkezőleg, Pašić azt hánytorgatta fel, hogy Szerbia előtt így bezáródnának azok az utak, amelyek további hódításokkal kecsegtethetnének.

Később, az utolsó pillanatban Szerbia elvben mégis elfogadta Macedónia amputálását, de csak azzal a kikötéssel, ha a korábban felkínált területek mellett „formális ígéretet kapna a szövetségesektől, hogy Hor-

---

[17] Ibidem, 152. o.
[18] Ibidem, 156. o.
[19] Ibidem, 149. o.

vátországot, Fiume városával együtt egyesítenék Szerbiával."[20] Úgy festett a dolog, mintha Szerbia ráállt volna, hogy Macedóniát elcserélje Horvátországért. Megállapodásra mégsem került sor, mert Bulgária alig egy hónapra rá, 1915 októberének derekán hadat üzent a szövetségeseknek, s pár nap múlva a központi hatalmak katonai alakulataival karöltve megtámadta Szerbiát.

Oroszország és a délszláv állam

Oroszország sem fogadta nagyobb megértéssel az egységes délszláv állam létrehozásának szerbiai igényét, mint a többi szövetséges nagyhatalom. Oroszország azért szállt be Szerbia mellett a háborúba, hogy saját jól felfogott érdekében megőrizze, s ha lehet, a maga javára fordítsa a nagyhatalmi erőegyensúlyt Délkelet-Európában, amely Szerbia elvesztésével a Habsburg-monarchia javára felborult volna. A cári Oroszország attól tartott, ha a megalakítandó délszláv államban nem a szerbiaiak kerülnének túlsúlyba, akik mindaddig megértő politikával kötődtek a pravoszláv Oroszországhoz, akkor mégis felborulnának azok az erőviszonyok, amelyek alakítása miatt Oroszország hadba szállt. Oroszország csak Szerbia dominanciája esetén támogatta volna a délszláv közös állam megalakítását, de nem bízott abban, hogy Szerbia ilyen

[20] Dragoslav Jariković, Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915 godine, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 1973., 129. o.

dominanciát tartósan kialakíthat a nem pravoszláv délszláv népek felett. Csak évtizedek múltán derült ki, hogy a cári Oroszország felmérése pontos volt. Akkor, 1915-ben, nem sok híve volt Trubeckoj herceg és Izvolszkij gróf, a párizsi orosz követ nézetének, miszerint Oroszország szempontjából Délkelet-Európában igen jól jönne egy jugoszláv jellegű „erős szerb-horvát állam", hogy ellensúlyozza Olaszországot, Ausztriát, Magyarországot, sőt Romániát is. A cári Oroszország mindvégig ellenezte a délszláv állam megalakítását.

Minthogy Szerbia kinyilvánított háborús céljait a szövetségesek nem támogatták, s ennek legfőbb okát Pašić abban látta, hogy a szövetségesek nem hajlandóak a Habsburg-monarchiát szétrombolni, a szerbiai kormány óvatosságból - nem hivatalosan - egy szűkebb értelemben vett szerb háborús célt is szem előtt tartott. Ez mindössze Bosznia-Hercegovinának Szerbiához csatolására szorítkozott.[21] Vagyis annak a lépésnek a megsemmisítését célozta, amellyel az Osztrák-Magyar Monarchia a Balkán térségében nyílt expanziós politikára szánta el magát. Szerbia még az előző évszázad hatvanas éveiben törekedett Bosznia és Hercegovina meghódítására, ezért ez a szűkebben vett szerb nemzeti program nem volt új keletű. Pašić Szerbia miniszterelnökeként szakadatlanul a szélesebb értelemben vett délszláv programért, a szerbek, horvátok és szlovének

[21] Vasa Čubrilović, ibidem, 334., 340., 341. o.

egyesítéséért küzdött. Ebben az esetben minden szerb ember egy államban élhetett volna, de a háború válságos pillanataiban, a háttérben, lépéseket tett „legalább" a szűkebben értelmezett szerb program realizálása érdekében is. Ilyen válságos pillanatok pedig bőven akadtak: a Bulgáriával és Olaszországgal folytatott titkos tárgyalások idején; a szerb hadsereg 1915 végén elszenvedett veresége és Albánián keresztül történt visszavonulása idején; az Osztrák-Magyar Monarchia kiugrásáról, nevezetesen a különbékéről folytatott titkos tárgyalások idején; a cári Oroszország bukása után; akkor, amikor Anglia - 1916 folyamán több ízben - meg akarta szüntetni a szaloniki frontot; 1918 elején, midőn Wilson, amerikai államfő német frontgyőzelmek hatására közölte nevezetes 14 pontját, amelyekről Pašić okkal állította, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának kedveznek.

A Jugoszláv Bizottság illúziója

A Niši deklarációt, azaz a szerbiai háborús célok életre keltését 1914-ben, meghozatalakor, csak a szerb kormány biztatására egybeverődött, forma szerint azonban majd csak 1915 májusában, Párizsban megalakított Jugoszláv Bizottság tagjai támogatták, halvány kételyeik ellenére![22] A Jugoszláv Bizottság azon-

[22] Akkor még Olaszországból, táviratban hálájukat fejezték ki a szerbiai kormánynak és parlamentnek „e nagy program közzétételéért, amely egész népünk törekvését és reményét fejezi ki, s melynek életrekeltéséért népünk minden tagja minden erejét latba fogja vetni". Dragoslav Janković, O Niškoj deklaraciji, 138. o.

ban hatalommal sem, legitimációval sem rendelkezett. A Jugoszláv Bizottság azt remélte, hogy a szerbiai kormány partneréül fogadja majd, s ezáltal sikerül rendeznie státusát a szövetséges nagyhatalmaknál. A Jugoszláv Bizottságot a Habsburg-monarchiából a háború kezdetén Nyugatra emigrált szlovén és szerb, többségükben azonban horvát politikusok hozták létre, akik már a háború előtt is kapcsolatban voltak Szerbiával. A horvát politikai elit ausztroszláv áramlatával szemben, akik a Habsburg-monarchia kebelében, trializmussal szándékoztak egy nagy délszláv államot teremteni, a Jugoszláv Bizottságban a horvát politikai elitnek egy másik szárnya került szóhoz, amely a Habsburg-monachián kívül, minden délszlávot, Szerbiát is felölelő, új, független államot kívánt létrehozni, s kiindulópontul a már meglevő „délszláv" Szerbia államára számított. A Jugoszláv Bizottság Londont választotta állomáshelyéül. Nagy kiábrándulást keltett tagjai között, amikor kiderült, hogy Szerbia, Piemont-szerepére hivatkozva, a Jugoszláv Bizottságnak csak egy Nyugatra kihelyezett propagandaközpont szerepét szánta. Hamarosan gyanakodni kezdtek, vajon Szerbia a délszláv népek egyenjogú, demokratikus egyesülését szorgalmazza-e, vagy csak azt, hogy egyesülés ürügyén bekebelezze a többi délszláv nép szálláshelyét. Bizalmatlanságukat csak fokozta az az alkudozás, melynek során Szerbia hol az egyik, hol a másik délszláv országrészt prédaként kezelte, s hol ezt, hol azt az országrészt - vélekedésük szerint - csupán szerb érdekektől vezérelve Szerbiához igyekezett csatoltatni. Ezért a szerbiai kormány és a Jugoszláv Bizottság közötti

együttműködést olykor kölcsönös gyanakvás, összezördülések, fennakadás, sőt rivalizálás is terhelte. A Jugoszláv Bizottság kész volt a szerbiai kormánnyal karöltve egy, alapjában véve egységes és jelentős mértékben központosított új állam, Jugoszlávia létrehozásáért küzdeni, amelyben mindhárom törzs - illetve nemzet - egyenjogú lett volna. A Jugoszláv Bizottság 1915 májusában az angol parlamenthez eljuttatott manifesztumában egyebek mellett ezt vallotta: „A jugoszlávok egységes nemzetet képeznek, nyelvük azonos, és vitathatatlan földrajzi adottságaik és nemzeti tudatuk szerint is egységesek. Ez a nép majd csak akkor rendelkezik a független létezésforma szükséges eszközeivel, miután egyesül."[23] Ez az integrális jugoszlávság krédója volt, nem az ausztroszlavizmusé, s nem is a horvát nacionalizmusé. A Jugoszláv Bizottság tagjai abban az illúzióban éltek, hogy a három nemzetből, ha törzsnek nevezik őket, s ha közös államban egyenjogúan egyesülnek, egy mindannyiukat magával ragadó jugoszláv paranemzet képződhet. A Jugoszláv Bizottság többsége mégis föderáció formájában képzelte el az új, közös hazát, bár kezdetben azzal is beérte volna, ha Horvátország és a többi történelmi tartomány szerény autonómiát kap az egyébként központosított, egységes jugoszláv államban. Mégis Frano Supilo, a Jugoszláv Bizottság vezetőinek egyike már 1915 február-

[23] Nikola Popović, Ideja ujedinjenja južnih slovena kao vid samoodbrane. In: Stvaranje jugoslovenske države 1918., Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1983., 44. o.

jában megkérdezte Pašićot: amennyiben Szerbia vállalja Piemont szerepét, vajon kész-e arra is, hogy lemondjon szűkebb értelemben vett hagyományairól, mint ahogyan Piemont tette Olaszországnak mint egésznek az egyesítése érdekében? Feljegyezték, hogy Pašić így szólt: „A magam részéről igennel válaszolok." De azt is leírták, hogy nyilván nem mondott igazat.[24] Supilo azután azt kérte, hogy Szerbia, jóindulatának kifejezéseképpen fogadja el: a leendő közös államot nevezzék Jugoszláviának; a közös főváros Zágráb legyen; hozzanak létre külön jugoszláv elnevezésű önkéntes alakulatokat a folyókon túli - Száván és Drinán túli - polgárokból, akik vállvetve harcolnának a szerbiai katonasággal. A Jugoszláv Bizottság egy tagját tárca nélküli miniszterként vegyék be a szerbiai kormányba.[25] Supilo olyan időpontban javasolta ezt, amikor a világháború kimenetele még kedvezőtlen is lehetett volna Szerbiára nézve. A szerbiai kormány azonban semmit sem fogadott el a kezdeményezésből. Pašić attól tartott, hogy ily módon majd „horvát katonaság" alakul, amely szerepet vállalhat a folyókon túli területek felszabadításában, s ezzel megakadályozhatná Szerbiát abban, hogy saját háborús érdemei alapján egyszerűen kiterjessze uralmát, államberendezését, határait mindezekre a területekre. Az önkéntes alakulatokat csak a szerb

[24] Čubrilović szerint Trubeckoj herceg, belgrádi orosz követ írta le a beszélgetést, amelyről Supilótól értesült, Trubeckoj hozzáfűzte: aligha hihető, hogy Pašić önként beolvasztaná Szerbiát a leendő jugoszláv államba. „Igaza volt" - toldotta meg Čubrilović a leírást. - Vasa Čubrilović, ibidem, 345. o

[25] Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Globus, Zagreb, 1988., 119. o.

hadseregbe beolvasztva szervezték meg. A Jugoszláv Bizottság tagjainak egy része úgy értelmezte ezt, hogy Szerbia a közös ügyek előmozdítása helyett akadályt gördít az elé, hogy a Jugoszláv Bizottság, a Habsburg-monarchiabeli délszláv országok fiainak önálló fegyveres harca révén bizonyítsa a közös állam melletti elkötelezettségét, s kiérdemelje az antanthatalmak mellett a háborús fél rangját. Ante Trumbić, a Jugoszláv Bizottság elnöke már azokban a napokban megfogalmazta azt az észrevételét, amely szerint a szerbek „az egységnek és az egyesülésnek az ügyét teljesen leegyszerűsítve, exkluzív módon értelmezik, úgyhogy ami az ő kritériumaik szerint ránk, horvátokra, a nyugati országrészekre várna, nem is volna semmiféle felszabadulás, hanem újabb leigázás."[26]

Supilo úgy élte át az antanthatalmak részéről Szerbiának felkínált területi kompenzációkat és a titkos londoni szerződést, mint Horvátországnak az antant részéről történt feldarabolását Szerbia és Olaszország között, s közben azt gyanította, hogy azt a csökevényt, ami Horvátországból ezek után fennmarad, odavetik majd Magyarországnak. Supilo ekkor már úgy vélte, hogy Szerbia képtelen megválni „ortodox exkluzivizmusától". Azt vallotta, a horvátok számára nem marad más hátra, mint hogy a folyókon túli délszláv országok és Horvátország egyesítéséért, hovatovább Horvátország függetlenségéért küzdjenek. Mivel nem talált megértésre, 1916 júniusában kilépett a Jugoszláv Bi-

[26] Ibidem, 119.o.

zottságból azzal a szándékkal, hogy majd egy Horvát Bizottságot alakít. Erre már közeli halála miatt nem került sor. Vele ellentétben a Jugoszláv Bizottság, látván, hogy a horvátok százezreit ki fogják szolgáltatni Olaszország kénye-kedvének, arra a következtetésre jutott, hogy minden horvát délszláv egyesítése a korábbiaknál is nagyobb mértékben függ majd Szerbia háborús érdemeitől, s ezért bíráló magatartását mérsékelve, nagyobb megértéssel kezelte a szerb kormány politikáját.[27]

Az 1915. esztendő

Az 1915. esztendő katasztrofálisan végződött Szerbiára nézve. Az előző évben a ceri, majd a kolubarai csatában Szerbia győzelmet aratott az Osztrák-Magyar Monarchia Oscar Potiorek hadvezér vezette csapatai felett, s 1914 végére ki is szorította Szerbiából a Habsburg-monarchia seregeit. Addigra az Osztrák-Magyar Monarchiának meggyűlt a baja az orosz fronton, főként Galíciában, úgyhogy hét teljes hónapon át semmilyen haditényt nem kezdeményezett Szerbia ellen. Szerbia sem háborgatta a Habsburg-monarchiát fegyvertényekkel, noha a szövetségesek szakadatlanul kalandor katonai akciókra buzdították. Például arra,

[27] Supilo arra biztatta a Jugoszláv Bizottság tagjait, szakítsanak Szerbiával, Azt remélte, valamiképpen sikerül majd kiegyeznie Olaszországgal. Bízott benne, ezzel Pašićra is nyomást gyakorolhatna. „Megyek Rómába, hogy megmentsem Horvátországot", mondta Supilo 1916 márciusában Seton-Watson angol közírónak. – Ivo Banac, ibidem, 120., 121. o.

hogy keljen át a Száván; nyomuljon Zágráb felé, szakítsa el Bosznia-Hercegovinát a Habsburg-monarchiától, s valahol majd találkozni fog a nyugatról Ljubljana felé előrenyomuló olasz seregekkel. A szerb hadseregnek azonban esze ágában nem volt ilyen öngyilkos akcióba kezdeni. 1915 októberében azonban nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchia, hanem Németország és Bulgária seregei is egybehangolt támadást indítottak Szerbia ellen északról is, meg keletről is. Bulgária hamarosan elfoglalta a Niš és Szaloniki között kanyargó vasútvonalat, úgyhogy a szövetségesek segítsége és a szerb hadsereg visszavonulása elől is elzárta az utat. A Pašić-kormánynak a szerb katonaság harcba vetésével kapcsolatban két előrelátó álláspontja volt: úgy kell a hadműveletet kimódolni, hogy a hadsereget megőrizzék, meg hogy mindenáron fenntartsák a kapcsolatot a szövetségesekkel. A központi hatalmak már biztosra vették Szerbia kapitulációját. Ami természetesen különös helyzetbe hozta volna a Szerbia nélkül is háborúzó szövetségeseket, s a háború jellegét is jobban kidomborította volna. A szerbiai hadsereg azonban az embertelenül fagyos télben az albán hegyeken át az Adriai-tenger felé húzódott vissza. Erre a központi hatalmak nem számítottak, s már nem vághatták el az útjukat. Az utolsó szerbiai katonai alakulat 1915. november 28-án hagyta el Szerbiát. 1915 decemberében és 1916 januárjának első felében a szerb királyi ház, a kormány, a parlament és a hadsereg a Skadari-tó térségében vesztegelt. De a szövetségesek csak 1916. január 15-én közölték Pašić kormányfővel, hogy „a háborúnak még nincs vége", garantálják Szer-

bia területi épségét, s a szerb állami intézményeket a hadsereggel együtt Korfu görög szigetre evakuálják.

A szerb nép tehát saját állami szerveitől megválva, idegen megszálló seregek katonai közigazgatása alatt sínylődött, a szerb állam pedig „csupasz" államként idegen földön, saját népétől elszakadva tengődött. Később a szerb katonaság kikerült a szaloniki frontra, amelyet azonban Anglia 1916 folyamán több ízben is haszontalannak mondott, s fel akarta számolni. Beásott, mozdulatlan, hadi kezdeményezést nélkülöző front volt. Ha felszámolására sor került volna, akkor a szerb katonaság és Szerbia pozíciója még inkább degradálódott volna. Pašić tehát tíz körömmel küzdött a szaloniki front tessék-lássék fenntartásáért.

Pašić kilincsel Rómában, Párizsban...

És noha Szerbia - elszigeteltségében - rosszabb helyzetbe már nem is kerülhetett volna, ez még mindig nem volt elég a Pašić-kormánynak ahhoz, hogy a Jugoszláv Bizottsággal nagyobb megértésre törekedjen. Az 1916. esztendő Szerbia szempontjából azzal telt el, hogy Pašić végigkilincselte Rómát, Párizst, Londont, Szentpétervárt s a szerb kormány jugoszláv programja érdekében lobbizott. Sehol sem akartak tudni a jugoszláv programról, és mindenütt Pašić értésére adták, hogy nem a közös délszláv állam, hanem csak Nagy-Szerbia létrehozását támogatják. Két újabb csapásnak kellett még Szerbiát érnie ahhoz, hogy a szerbiai kormány gesztusértékű lépést tegyen a Jugoszláv Bizottság felé. Az első újabb csapás 1917. január 10-én érte, midőn a

Szövetségesek az akkor még semleges Amerikai Egyesült Államok felszólítására első ízben fogalmazták meg, s hozták nyilvánosságra közös háborús céljukat. E célokat úgy határozták meg, hogy Amerika is elfogadhatónak találhassa őket, következésképpen szövetségesükként belépjen az I. világháborúba. Az antant első háborús céljai szerint meg kellett újítani Szerbiát és Belgiumot, fel kellett szabadítani Oroszország, Franciaország és Románia megszállt területeit, s noha emellett célként szerepelt „a nemzetiségek jogainak tiszteletben tartása" is, ezzel kapcsolatban csak az olaszokról, a románokról és a csehszlovákokról (sic!) esett szó, viszont a jugoszlávokat még csak meg sem említették.[28] Ez nemcsak a Jugoszláv Bizottság, hanem a szerbiai politikai elit soraiban is nagy csalódást okozott.

A másik csapás akkor érte Szerbiát. midőn a cári Oroszország - már a februári forradalom következtében - összeomlott. Szerbia ezt úgy értelmezte, hogy elvesztette legfőbb gyámolítóját. Noha az ideiglenes - liberális - orosz kormány nagy garral kijelentette, hogy a dicső Szerbia köré egy jugoszláv államot kíván tömöríteni - ez volt az első eset, hogy egy antant nagyhatalom kiállt a jugoszláv program mellett -, Pašićnak nem volt ínyére az a körülmény, hogy Jugoszlávia Oroszország kreatúrájaként, ne pedig Szerbia háborús érdemeinek gyümölcseként jöjjön létre.[29] Mivel Pašić is felfigyelt

[28] Đorđe D. Stanković, ibidem, 180. o.
[29] Ibidem, 184. o.

arra, hogy a polgári-liberális Oroszország is veszíti nemzetközi pozícióit, Szerbia a hamarosan hadba lépő Amerikát igyekezett pártfogójául megnyerni, mert Amerikát nem terhelték mindazok a kötelezettségek, amelyeket Anglia és Franciaország Olaszország irányában a háború kezdetén magára vállalt.

Pašić ekkor már azt remélte, ha megmutatná, hogy Szerbia jugoszláv programját a Habsburg-monarchia délszlávjainak soraiban is támogatják, akkor az antanthatalmak is nagyobb belátással viszonyulnának Szerbia törekvéséhez. Ebből a meggondolásból szervezte meg Pašić a szerbiai kormány és a Jugoszláv Bizottság többnapos tanácskozását Korfu szigetén, amely 1917. július 20-án a Korfui deklarációval zárult. Ebben a deklarációban a két fél megállapodott a közös állam megteremtésében, s kompromisszumként a Jugoszláv Bizottság elfogadta a szerb Karađorđević dinasztiát a leendő állam uralkodójául, meg azt is, hogy a leendő államformáról majd csak a közös alkotmányozó nemzetgyűlés dönt, a szerb kormány viszont azt, hogy az új államban „minden törzs" egyenjogú lesz. Később az antant nagyhatalmak folyton ennek az utóbbi kötelezettségnek a mikéntjével molesztálták a fáradhatatlanul kilincselgető Pašićot.[30]

---

[30] Čubrilović szerint Pašić számára terhes volt a Korfui deklaráció: „Azért fogadta el, mert rátukmálták, de amint úgy érezte, itt a jó alkalom, hogy hátat fordítson neki, mindent elkövetett, hogy úgy tehessen; később sem igen tartotta magát hozzá. Nyíltan hangoztatta, hogy rendelkezései csak deklaratív jellegűek." – Vasa Čubrilović, ibidem, 388. o.

Fenntartások a „délszláv törzsek" egyenjogúsága miatt

Ezzel már azt is érzékeltettük, hogy a szövetségesek nagy fenntartással fogadták a Korfui deklarációt is, és csaknem oly mértékben ignorálták, mint korábban a Niši deklarációt. A Jugoszláv Bizottság két okból is előrelépésnek tekintette a Korfui deklarációt: a „délszláv törzsek" egyenjogúsága miatt, meg azért, mert a szerbiai kormány a Jugoszláv Bizottságot hallgatólagosan tárgyalásra érdemesült partnerül fogadta el. Azt a körülményt, hogy az antanthatalmak miért idegenkedtek a szerb nemzeti feladatként felfogott délszláv állam létrehozásától, jól megvilágította a francia hadsereg vezérkarának egy elemzése a jugoszláv kérdésről, amely épp a Korfui deklaráció meghozatalának napjaiban készült. „Az annexió útján Szerbiával történő egyesülés olyan országok esetében, mint Horvátország, Szlovénia és Dalmácia, amelyek kulturális szempontból előbbre vannak, mint Szerbia, maguknak a szerbeknek az érdekében sem kívánatos,"[31] - írták az elemzés szerzői. Ez a dokumentum félreérthetetlenül két önálló délszláv állam létrehozásáért szállt síkra: az egyik az Osztrák-Magyar Monarchia kebelében kelt volna életre föderatív tagállamként, ehhez tartozott volna Horvátország Szlavóniával, Szlovénia és Észak-Dalmácia, a másik meg Nagy-Szerbia lett volna, azáltal, hogy Szerbia bekebelezte volna Boszniát és

[31] Đorđe Đ- Stanković, ibidem, 194. o.

Hercegovinát, Dél-Dalmáciát a vele járó tengerparttal, Montenegrót és Észak-Albániát.

Pašić viszont fáradhatatlanul küzdött a két délszláv állam létrehozása ellen. Pašić még 1918. szeptember 17-én is arról győzögette a szerb kormányhoz akkreditált francia követet - s ez akár fenyegetéssel is felért -, hogy két délszláv állam létrehozása esetén „haladéktalanul felkelés törne ki annak a kétmillió (!) szerbnek a körében, akik a Szávától északra, Horvátországban, Szlavóniában és Dalmáciában élnek, s egyesülni kívánnak Szerbiával"[32]

A Korfui deklarációt az antanthatalmak közül Olaszország közvéleménye fogadta a legnagyobb ellenérzéssel. Az olasz közvélemény értelmezése szerint a Korfui deklaráció abban törekedett megakadályozni Olaszországot, hogy megkapja mindazokat a területeket, amelyek miatt Olaszország egyáltalán belépett a háborúba. Pašić azzal igyekezett ezt az ellenszenvet csillapítani, hogy kiemelte: a Korfui deklaráció voltaképpen az Osztrák-Magyar Monarchia ellen irányul, s e tekintetben Olaszországnak is, meg Szerbiának is azonosak az érdekei. Jól megmosolyogták. Pašić Rómába látogatott, s felkínálta az olaszoknak, tegyenek engedményt egymásnak az Olaszország és a leendő Jugoszlávia közötti határvonalat illetően. Pašić kész volt lemondani Olaszország javára Triesztről, Póláról, Isztria nyugati feléről.[33] Ez tüstént elégedetlenséget váltott ki

[32] Ibidem, 232. o.
[33] Ibidem, 200. o.

a horvátok és a Jugoszláv Bizottság köreiben. Sidney Sonnino, az olasz külügyminiszter azonban még a gondolatát is elvetette annak, hogy az 1915-ben kötött Londoni szerződést revízió alá vegyék.

Wilson 14 pontja és a monarchia

Pašićot 1918 elején az addigiaknál is nagyobb megpróbáltatások érték. Az orosz fegyverszünetnek, a német nyugati frontsikereknek a hatására, meg a Habsburg-monarchia esetleges kiugrásának a reményében ugyanis Wilson amerikai elnök közzétette a háború utáni rendezésre vonatkozó nevezetes 14 pontját, amelyben az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek csupán autonómiát, s nem függetlenséget ígért. Csaknem vele egy időben Lloyd George angol miniszterelnök is kereken kijelentette, hogy az antant háborús céljai között nem szerepel a Habsburg-monarchia szétzúzása.

Ez a két esemény még Pašić hitét is megingatta abban, hogy a jugoszláv programot Szerbia majdan életre keltheti. Ezért tüstént utasította Szerbia washingtoni követét, fürkéssze ki, lehetséges volna-e Bosznia-Hercegovina annexióját megsemmisíttetni, hogy legalább Bosznia-Hercegovinát Szerbiához csatolhassák.[34] Pašić puhatolózása tüstént kiszivárgott. Azt, amit Pašić csupán indokolt elővigyázatosságnak tekintett, a Jugoszláv Bizottság tagjai ingatagságnak, a közös jugosz-

[34] Ibidem, 211-212. o.

láv ügy könnyelmű feladásának, elvtelen alkudozásra való hajlamnak tekintették

E szempontból Pašić akciója rövid idén belül csakugyan elhamarkodottnak bizonyult. Két hónap múltán ugyanis kiderült, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia képtelen elszakadni Németországtól. A különbékéről folytatott titkos tárgyalásoknak egy a Bécsben, a kormányzat csúcsán robbantott botrány vetett véget.[35] IV. Károly császár és király 1918 márciusában már Canossa-járásra szánta el magát II. Vilmos német császárhoz, s olyan megalázó szerződést kötött vele, amelyből az derült ki, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia többé nem független, önerejére támaszkodó nagyhatalom.

Ez döntő következménnyel járt a további fejleményekre. Világossá vált, hogy az I. világháborúnak nem politikai megállapodással, hanem csak katonai eszközökkel vethetnek majd véget. És amint a szövetségesek mindaddig a gyengébb központi nagyhatalmat, tehát az Osztrák-Magyar Monarchiát igyekeztek különbékével

---

[35] Czemin gróf, a Habsburg-monarchia külügyminisztere 1918. április 2-án egy beszédében azt állította, hogy Clemenceau francia miniszterelnök a közelmúltban tárgyalási ajánlatot tett Ausztriának, holott épp ellenkezőleg, előző év júliusában is, meg novemberében is Ausztria kezdeményezte a titkos tárgyalásokat. Újabb kezdeményezés nem volt. Felháborodásában Clemenceau közzétette IV. Károly császár és király 1917. március 24-i kézírásos levelének teljes szövegét. Ebben a császár és király azt állította; hogy "ha Németország nem hajlandó észhez térni", akkor ő kénytelen lesz a Habsburg-monarchia alapvető érdekei miatt "kilépni a szövetségből, hogy különbékét kössön az antanttal". IV. Károly a kompromittáló botrány terhével a német főhadiszállásra utazott, s ott II. Vilmos német császár olyan paktumot kötött vele, amely a szövetséget csaknem csatlósviszonnyá degradálta. - Fejtő Ferenc, Rekviem egy hajdan volt birodalomért, Atlantisz, Budapest, 1997., 259-262.o.

leválasztani, ezután azonos logika szerint ugyancsak a gyengébb központi nagyhatalmat igyekeztek minél alaposabban destabilizálni. Erre a célra felettébb alkalmasnak látszott az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nemzetiségi mozgalmakat felszabadulásra buzdítani. Már 1918 áprilisában megszervezték Rómában az Osztrák-Magyar Monarchia leigázott nemzetiségeinek a kongresszusát, amelynek határozatai serkentőleg hatottak a Habsburg-monarchián belüli szabadságmozgalmakra. Sokan napjainkban is úgy vélik, hogy épp ez a kongresszus győzte meg a szövetségeseket arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát végképp fel kell bomlasztani.[36]

A szövetséges nagyhatalmak azonban korántsem támogatták egyértelműen a római kongresszus határozatait. Amit a kongresszus résztvevői stratégiai döntésnek szántak, azt az antant - vagy az antant egy része - még mindig csak taktikai jellegű, tehát megfélemlítő, destabilizáló eszközként kezelte. Ez a szövetségeseknek 1918. június 3-án Versailles-ban nyélbe ütött konferenciáján is kiderült. Ezen az értekezleten Anglia és Franciaország késznek mutatkozott, hogy a lengyeleknek, csehszlovákoknak és a jugoszlávoknak egyaránt elismerje a nemzeti felszabadulásra való jogot, Olaszország ellenkezése következtében azonban csak a lengyel állam létrehozásáról született döntés, a csehszlo-

[36] „Az Osztrák-Magyar Monarchia elnyomott nemzeteinek Rómában tartott kongresszusa tényleges fordulópontot jelentett a szövetségeseknek a közép- és délkelet-európai nemzeti mozgalmak iránti politikájában" - véli Đorđe Đ. Stanković. Ibidem, 218. o.

vákok és a jugoszlávok pedig csak rokonszenvnyilvánítást kaptak felszabadulási törekvéseik miatt.[37]

Pašić emberei tüstént tiltakoztak a jugoszlávokkal szembeni indokolatlan, hátrányos megkülönböztetés miatt. Pašić szempontjából ugyanis részint megfelelt a Habsburg-monarchiabeli nemzeti mozgalmak támogatása, hiszen ez - felfogása szerint - magával hozta volna az Osztrák-Magyar Monarchia széthullását, márpedig a szerbiai háborús célokat csupán eme széthullás esetén lehetett volna életre kelteni. Kevéssel később azonban fordult a kocka. Midőn az antanthatalmak mégis hivatalosan elismerték mind a lengyel, mind a csehszlovák Nemzeti Tanácsot, hovatovább e tanácsok szervezte önkéntes katonai alakulatok is elnyerték a szövetséges fegyveres erő rangját, hasonló értelemben felvetődött a Jugoszláv Bizottságnak és a folyókon túli önkéntesek szaloniki fronton tartózkodó alakulatainak az elismerése is.

A Jugoszláv Bizottság, személyesen Ante Trumbić épp ezt az elismerést követelte a szövetségesektől. Ezzel szemben Pašić kormánya elszánt diplomáciai akciót indított ugyancsak a szövetséges kormányoknál, hogy a Jugoszláv Bizottság elismerését megakadályozza.[38]

Pašić tisztában volt vele, hogy a Jugoszláv Bizottság nemzetközi elismerése esetén Szerbiának egy vele egyenjogú partnerrel kellene számolnia, s azt is tudta, hogy a Jugoszláv Bizottság még a leendő béketárgyalá-

---

[37] Đorđe Đ. Stanković, ibidem, 221. o.

[38] Ibidem, 224. o.

son is önálló tényezőként léphetett volna fel. Így Szerbiának aligha sikerült volna az egyesülés ürügyén dominanciát szereznie a folyókon túli délszláv területek felett.

Pašić emberei fáradhatatlanul ismételgették az antant nagyhatalmaknak, hogy a délszláv országok esetében Szerbia Piemont szerepét tölti be, s éppúgy gondoskodik az összes délszlávok felszabadításáról, ahogyan Olaszország gondoskodik a Habsburg-monarchiabeli olaszok felszabadításáról. Ezzel szemben a cseheknek és a lengyeleknek nincs szabad országrészük, amely Piemont szerepét betölthetné.[39] Ezt Pašić emberei döntő különbségként tüntették fel. Erre hivatkozva azt követelték, hogy a Jugoszláv Bizottság elismerése helyett Szerbiát ruházzák fel a folyókon túli délszlávok képviseletének a jogával.

A szövetséges nagyhatalmakat ez a viszály tartózkodásra késztette: Szerbiát sem, a Jugoszláv Bizottságot sem ismerték el a „szuverén" szerepében. Ez a körülmény ismét kiélezte a szerbiai kormány és a Jugoszláv Bizottság közötti viszonyt, amelyet többé már nem is lehetett helyrehozni. Trumbić éles hangvételű levélben tiltakozott az angol kormánynál: „Az az állapot, amelyben Pašić úr az osztrák-magyar monarchiabeli

[39] Az érvelés hamis volt, hiszen a horvát nemzetnek éppúgy nem volt „szabad állam", amely Piemontja lehetett volna, mint a cseh vagy a lengyel nemzetnek. Ha olaszok olaszokat szabadítanak fel, az nem azonos azzal az esettel, amikor szerbek horvátokat kívánnak felszabadítani, illetve bekebelezni. Pašić ezúttal arra a fikcióra építette érvelését, hogy a szerbek és a horvátok csak törzsek, s együtt a jugoszláv nemzetet képezik. Ebben maga Pašić sem hitt.

délszlávokat kívánja tartani, az alárendeltség és a megalázás állapota volna, mivel a délszláv nemzet csak a felszabadítás tárgya lehetne, nem pedig a jogoknak és a szabadságoknak az alanya. Pašić úr szemlélete antiliberális és antidemokratikus, és ellentétben áll a nemzetiségi elvvel is. Hovatovább ez a szemlélet országaink szerb részről történő meghódításának és annektálásának a szellemével van átitatva... "[40]

Két (hódító jellegű) elképzelés

És valóban, Szerbiában a közös állam létrehozásáról két elképzelés jutott kifejezésre, s alapjában véve mindkettő hódító jellegű volt. Ezért egyik sem vonzotta fenntartás nélkül még a horvát politikai elit Szerbiához forduló, jugoszláv irányultságú részét sem. A szerb politikai elit, hovatovább maga a szerb nép többségében azt az áramlatot támogatta, amelyet Pašić Radikális Pártja képviselt. Pašić emberei tisztában voltak azzal, hogy itt három kialakult nemzet él, de amikor arra formáltak jogot, hogy Szerbia, háborús érdemei alapján, magához csatolhassa a folyókon túli délszláv országokat, jómaguk is a háromnevű egyazon nemzet jogaira hivatkoztak. Ellenezték azt az elképzelést - amelyet a Jugoszláv Bizottság horvátjai szorgalmaztak -, hogy a délszláv országok együttesen, nemzeti önrendelkezés alapján, egy új országot hozzanak létre. Azt is ellenezték, hogy mindhárom nemzet egy dél-

[40] Ivo Banac, ibidem, 132. o.

szláv államba olvadjon bele. Pašić emberei arról álmodoztak, hogy majd Szerbia államrendjét kiterjesztik a folyókon túli délszláv országokra is, beléjük lehelik a szerb államalkotó eszmét, s ezáltal a szerbségbe beolvasztják az ottani népességet. A leendő közös államra úgy tekintettek, mintha az a nemzet egészére kiterjedő Szerbia lenne. Később, a húszas években azt állították, hogy nem is született új állam, a közös ország csak úgy jött létre, hogy abba beépítették Szerbia államiságát.

Pašić emberei a korábbi, gyümölcsözőnek tekintett hagyományhoz tartották magukat: Szerbia egykoron a niši „tartományt" is - hat körzetet – az államhatalom puszta kiterjesztésével asszimilálta. Hovatovább a felszabadított „tartomány" polgárait is csak akkor ajándékozta meg az állampolgári jogokkal, amikor az asszszimilációt már befejezettnek tekinthette. Szerbia ugyanezt az eljárást alkalmazta 1912-ben és 1913-ban is, amikor Macedóniát és Koszovót a balkáni háborúk során Szerbiához csatolta. Pašić emberei a délszláv közös államként egy központosított, osztatlan monarchiát szándékoztak létrehozni; ebben az államformában láttak kellő biztosítékot arra nézve, hogy Szerbia politikai akarata tartósan túlsúlyba kerülhessen a többi országrész politikai akaratával szemben. Pašić emberei kerülték még a jugoszláv szónak a használatát is; azt követelték, hogy a közéletben mindhárom törzs nevét egyaránt használják, hadd maradjon fenn végül majd csak annak a törzsnek a neve, amely a többi törzsnél nagyobb szellemi és erkölcsi erővel rendelkezik. Nem kételkedtek a várt asszimiláció kimenetelében. Mindaddig, amíg Pašić élt, az új államot el sem nevezhették

Jugoszláviának. Azt majd csak Sándor király kényszeríti rá a húszas évek végén a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságra.

Integrált jugoszlávság vagy törzsi regionalizmus

Noha Pašić tántoríthatatlanul küzdött a központosított államberendezésért, a föderatív megoldást sem vetette el teljesen. Korfu szigetén elmondta a Jugoszláv Bizottság tagjainak, hogy a föderáció is számításba jöhet, de csak trialista, törzsi alapon, nem pedig a meglevő „történelmi tartományok" rögzítése révén. „Föderációt is alkothatunk, de alkothatunk, s ez természetesebb, egy egységes államot; a föderáció esetében előbb meg kell oszlanunk. Külön kell lenniük a horvátoknak, külön a szlovéneknek és külön a szerbeknek. Akkor ki kell jelölnünk az egymás közti határokat, s azután alkothatunk egy föderációt"[41] - mondta Pašić.

Ezt az elképzelést a másik fél elriasztónak találta. Pašić felfogása szerint ahhoz, hogy föderáció születhessen, előbb Szerbiához kell csatolni Boszniát és Hercegovinát, Vajdaságot Szerémséggel, Dalmácia déli részét, s végül még Szerbiának egyesülnie kell Montenegróval is. Ez már egy hatalmas Szerbia lett

---

[41] Vasa Čubrilović, ibidem, 349-350. o. Čubrilović arról a Nagy-Szerbiáról, amely a pašići elképzelés szerint létrehozott jugoszláv föderációban kelt volna életre, így vélekedett: "Nagyságra és a lakosság számát tekintve sokkal nagyobb lett volna, mint Horvátország és Szlovénia. Egy ilyen föderatív Jugoszláviában Szerbia erősebb lett volna, mint Poroszország volt az egyesült Német Birodalomban 1870 után." - Vasa Čubrilović, ibidem, 349-350. o.

volna az aprócska Horvátország és a pirinyó Szlovénia ellenében, s éppúgy biztosította volna Szerbia dominanciáját, mint a központosított egységes állam. S Pašićnak épp a dominancia volt a legfőbb gondja.

Az egyesülés másik szerbiai koncepciójának a szorgalmazói az úgynevezett önálló radikálisok meg a haladáspártiak soraiból verbuválódtak. Ők azonban már csak akkor jutottak kifejezésre, amikor a horvátországi szerbek, Svetozar Pribičevićtyel karöltve 1919-ben megalakították a Demokrata Pártot, amely alapjában véve az integrált jugoszlávság gondolata mellett kötelezte el magát. Pribičević a háború alatt a Zágrábban hatalmon levő Horvát-Szerb Koalíció legjelesebb vezetője volt, s élvezte Tisza István magyar kormányfő feltétlen bizalmát. Sándor király viszont később azt állította, Pribičevićnek köszönheti, hogy több országot koronájához csatolhatott.

Pribičević demokratái - hasonlóképpen, mint az integrált jugoszlávság horvát képviselői, akik akkor már a Horvát Közösségbe tömörültek - azt tartották, hogy a háromnevű egy nemzet már élő valóság, épp csak meg kell szabadítani minden „regionális" vonásától - valójában nemzeti különösségétől -, hogy végre mindegyikükben az domináljon, ami máris egységes egyazon lényüket képezi. Ezt a folyamatot Pribičević emberei az egységes és központosított állam eszköztárának igénybevételével, minden „törzsi regionalizmus" elleni kíméletlen küzdelemmel kívánták előmozdítani.

Volt azonban valami, ami a délszláv egyesülés mindkét szerbiai áramlatának elkötelezettjeit egy-

bekötötte: az egységes és központosított, tehát unifikált államhoz való ragaszkodásuk. Ennek a ragaszkodásnak okán hoztak létre később koalíciós kormányokat: Pašić emberei egyazon kormányon belül Szerbiát kiterjesztették az ország többi részére, Pribičević emberei pedig a „regionalizmus" elleni küzdelem ürügyén sanyargatták a nem szerb nemzeteket. Az összjáték felejthetetlen volt.[42]

Horvátországi álmok

Az integrált jugoszlávság szerbiai áramlatában azonban mind többen ingadozni kezdtek, ezért az 1924-ben bekövetkezett pártszakadáskor Pribičević, legmegátalkodottabb híveivel, megalakította a Független Demokrata Pártot. Nagy meglepetésre azonban hamarosan ez a párt is - maga Pribičević is - hátat fordított az integrált jugoszlávságnak, később pedig a monarchizmusnak is.

Az idő tájt, amikor a Korfui Deklaráción dolgoztak, Horvátország és Szlovénia politikai porondján is történt némi elmozdulás. A bécsi parlament Jugoszláv

[42] Maga Pribičević így emlékezett vissza erre az időszakra: „1928-ig az unifikált állam híve voltam, és sokat küzdöttem programjának életre keltéséért. Úgy véltem, hogy majd a közös törvényhozás és közigazgatás hamarosan közel hoz és egyesít bennünket. Nem gondoltam arra, hogy az unifikáció ily gyorsan fonákjára fordul, az uralkodó központnak az egész ország feletti kizsákmányolásává, és Szerbia dominanciájává silányul. Nem számítottam arra, hogy a szerb bürokrácia teljesen alkalmatlan lesz, hogy egy olyan állami közigazgatási apparátust teremtsen, amilyen egy unifikált ország igazgatásához szükséges. Az egység megteremtéséhez nagy lelkesedéssel és romantikával fogtunk hozzá, s megfeledkeztünk a gyakorlati kérdésekről" - Svetozar Pribičević, Diktatura kralja Aleksandra, Prosveta, Beograd, 1953., 130. o.

Klubja 1917. május 30-án kiadta az úgynevezett Májusi Deklarációt, amelyben a Habsburg-monarchia triális átszervezését követelte. Horvátországban mindaddig a hatalmi párt is - a Horvát-Szerb Koalíció - és az ellenzéki pártok is - a Starčević-párt, a Radić-párt, a Frank-párt - kimért megértéssel viselték az osztrák-magyar csúcs által nyakukba zúdított háború terheit.[43] Leginkább abban különböztek egymástól, hogy a Horvát-Szerb Koalíció, bár az integrális jugoszlávság felé tájolódott, a budapesti magyar kormányhoz kötődött, viszont az ellenzéki pártok, zömmel az ausztroszlavizmus elkötelezettjei, azt remélték, hogy Bécsre támaszkodva sikerül majd a Habsburg-monarchia föderális átalakítását kimódolniuk.

A Starčević-párt emberei - mint a horvát államjog elkötelezettjei - eredetileg minden délszlávot horvátnak tekintettek, s az volt az álmuk, hogy az összes délszláv országokat mint Horvátországot egyesítik. Eredeti felfogásuktól eltávolodva, új vezetőjük, Ante Pavelić hatására a háború alatt az integrális jugoszlávság eszméi felé sodródtak, s olykor föderációként, olykor autonómiákra osztva képzelték el a leendő új hazát.

A Frank-párt emberei voltak a legszélsőségesebbek. Kemény horvát nacionalistáknak számítottak. Elszántan küzdöttek Budapest s a magyarok ellen, akik elle-

[43] A horvát pártok törekvéseiről: Bogdan Krizman, Stranke u Hrvatskom saboru za vreme I. svetskog rata, Zgodovinski časopis 19-20 (1965-1966), 375-390. o. A legbefolyásosabb horvát párt ideológiájáról: Mirjana Gross, Povijest pravaske ideologije, Zagreb, Sveučilište, Institut za hrvatsku povijest, 1973.

nezték a Habsburg-monarchia triális metamorfózisát. Bécs elkötelezettjei, osztrákbarátok voltak. Nem minden délszláv, csupán az általuk horvátnak tekintett országok egyesítését szorgalmazták, méghozzá a Habsburg-monarchia triális átszervezésével. Ellenségesen viseltettek a szerb országokkal szemben. A horvátországi szerbeket nem ismerték el külön nációnak, horvátoknak tekintették őket, s pogromokat szerveztek azok ellen, akik ellenszegültek horvátosító akcióiknak.

A Radić-párt felfogása szerint a Habsburg-monarchía - nemzetiségi összetételét tekintve - szláv többségű birodalom volt, tehát szláv jellegűvé kellett volna átváltoznia. Egy Duna menti föderáció létrehozásáért küzdött, amely öt államot ölelt volna fel: Csehországot, Galíciát, Magyarországot, Horvátországot és az Alpesi Államot. Radić hívei azt szerették volna, ha mind az öt állam önálló és független lett volna, de az uralkodó személye és a közös ügyek - méghozzá az addiginál nagyobb illetékességi körrel - mégis egybekötötték volna a birodalmat. Horvátország magába zárta volna a Habsburg-monarchia minden délszláv országát; s megőrizte volna a bán intézményéhez fűződő hagyományát.[44] Elsőnek a Starčević-párt emberei fogták fel, hogy a Habsburg-monarchia képtelen a föderatív átalakulást véghezvinni. 1917 őszétől kezdve nemzeti tömörülés összehozását szorgalmazták, s 1918 márciusában meg is szervezték a horvátországi pártok küldötte-

[44] Hrvoje Matković: Austroslavizam i jugoslovenstvo u koncepcijama jugoslovenskih političara 1918. godine. In: Stvaranje jugoslovenske države 1918, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1983., 29. o.

inek összejövetelét, amelynek eredményeképpen közzétették a Zágrábi Rezolúciót. Ennek a dokumentumnak az aláírói elkötelezték magukat az integrális jugoszlávság eszméi mellett, nemzeti önrendelkezést követeltek a délszláv népek számára, s demokratikus alapon, független országként létre kívánták hozni „a szlovének, horvátok és szerbek államát". Ignorálták az Osztrák-Magyar Monarchia létezését: kihagyták az egy évvel korábbi, bécsi deklarációnak azt a kitételét, amely szerint a közös délszláv államot a Habsburg-dinasztia jogara alatt kívánják létrehozni. 1918 áprilisában Stjepan Radić pártja is csatlakozott ehhez a tömörüléshez. Ezt megelőzően Stjepan Radić egy prágai ellenzéki összejövetelen azokkal a politikusokkal tanácskozott, akiknek kapcsolatuk volt a Nyugaton működő Cseh Nemzeti Tanáccsal és a Jugoszláv Bizottsággal.[45]

1918 októbere Zágrábban

Azután már gyorsan peregtek az események. Ezt néhány fárasztó adat felsorolásával vagyunk kénytelenek szemléltetni, mert csak így alkothatunk fogalmat arról, hogy kik s miként futottak egyre reménytelenebbül versenyt az idővel. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918. szeptember 14-én fegyverszünetet kért a szövetségesektől. Egy hét sem telt bele, francia és szerb csapatok áttörték a szaloniki frontot.

[45] Hrvoje Matković, ibidem, 31-32. o.

Amikor a térség minden más országában a katonaság bomladozni kezdett, Szerbiának megőrzött, vezényelhető, ütőképes hadserege volt. Alapjában véve ez döntötte el a későbbi fejleményeket. 1918. október 5-én és 6-án Zágrábban megalakult a Szlovén-Horvát-Szerb Nemzeti Tanács. Ennek a megalakításában már az addigi kormánypárt, a Horvát-Szerb Koalíció is részt vállalt.

Az igazi fordulat azonban csak 1918. október 21-én következett be, amikor a zágrábi napilapok végre közölték azt a hírt, amely szerint Wilson amerikai elnök elutasította IV. Károly császár és király kérelmét, hogy a béke a Wilson-féle, az év elején napvilágot látott nevezetes 14 pont alapján köttessék, s a császárnak azt az elhatározását is, hogy majd - érintetlenül hagyva Magyarországot - föderális alapra helyezi a Habsburg-monarchiát. A zágrábiak megértették, hogy ez az Osztrák-Magyar Monarchia végét jelentette.[46]

---

[46] Károly császár és király arra kérte Wilson amerikai elnököt, hogy a béke feltételeit Wilson 14 pontja alapján állapítsák meg. Mivel a válasz késett, az események pedig gyorsan peregtek, IV. Károly 1918. október 15-én Bécsben egybehívta a koronatanácsot, s bejelentette: abból a célból, hogy az antant hatalmak láthassák a Habsburg-monarchia átalakulási készségét, a monarchiát föderációvá kívánja átalakítani, s erről sürgősen manifesztumot kíván közzétenni. Wekerle Sándor magyar miniszterelnök azonban a helyszínen ellenezte ezt az elgondolást, s követelte a történelmi Magyarország integritásának tiszteletben tartását. IV. Károly tehát 1918. október 16-án közzétette manifesztumát, amelyben bejelentette a kettős monarchia ausztriai részének föderatív átalakítását, nem érintve ezzel Magyarországot. A bejelentés meg is késett, s Magyarország politikai elitjének hajthatatlansága miatt elégtelen is volt. Senki sem volt megelégedve a manifesztummal. Wilson amerikai elnök 1918. október 19-én elutasítólag válaszolt IV. Károly kérelmére, kiemelve, hogy az Egyesült Államok a legnagyobb mértékben „indokoltnak tartja a jugoszláv nemzeti törekvéseket", s magukra a délszlávokra bízza, hogy sorsukról döntsenek.

A munka leállt, a házakat zászlókkal díszítették.

1918. október 29-én a horvát parlament megszakította az államjogi kapcsolatokat Horvátország és Magyarország, valamint Horvátország és Ausztria között; Horvátországot Fiumével együtt független állammá kiáltotta ki; döntést hozott arról, hogy Horvátország csatlakozik a Szlovén-Horvát-Szerb Államhoz, „amely e nép teljes etnikai területére kiterjed, tekintet nélkül az országhatárokra", s Zágráb volt a székvárosa. Ezen kívül a horvát parlament a Nemzeti Tanácsot főhatalomként ismerte el az ország területén. Svetozar Pribičević anélkül, hogy Szerbiát említette volna, a parlamentben kijelentette, hogy ez az új állam majd "a Sočától egészen le, Szalonikiig fog kiterjedni."[47] Ezzel nem Horvátország célját, hanem Szerbia további területi aspirációit jelentette be - Dušan cár országa! -, ezúttal Görögországgal szemben.

Fontos mozzanat volt: a Frank-pártiak mindeddig nem csatlakoztak az eseményeket irányító nemzeti tömörüléshez, a parlament ülésén azonban kijelentették: pártjukat a független horvát államért való küzdelem hozta létre, minthogy ez az állam most létrejött, pártjukat ezennel feloszlatják. Hamarosan majd ismét újraszervezik.

- Đorđe Đ. Stanković, idézett mű, 241. o. Ugyanerről: Bogdan Krizman, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države, Zagreb, Školska knjiga, 1977., 57 -58. o.

[47] Ivo Banac, idézett mű, 128. o.

Az új állam megalakításában Dalmácia, Boszniа-Hercegovina, Szlovénia és Horvátország nemzeti tanácsai működtek közre, amelyek Zágrábban létrehozták közös Nemzeti Tanácsukat, illetve annak Központi Bizottságát. 1918. október 31-én a zágrábi Nemzeti Tanács közölte, hogy a Szlovén-Horvát-Szerb Állam „kész arra, hogy közös államba tömörüljön Szerbiával és Montenegróval".

Fontos kiemelni: a horvát politikai elit azt az államot, amelyet sorsfordulóján első független megnyilatkozásával létrehozott, csupán ideiglenes, átmeneti jellegű államnak szánta és tekintette. Már a hozzáállásban ideiglenesség jutott kifejezésre. A Nemzeti Tanács ugyanazon az ülésén felhatalmazta a Nyugaton ügyködő Jugoszláv Bizottságot, hogy külföldön képviselje az új, de ideiglenes állam érdekeit.

1918. november 3-án az Osztrák-Magyar Monarchia Padovában aláírta a fegyverszüneti szerződést, Belgrádban meg 1918. november 13-án Magyarország szerződést írt alá a fegyverszünet végrehajtásáról.[48]

Ily módon új államjogi tényező jelent meg a délszláv népek politikai porondján: a Szlovén-Horvát-Szerb Állam és a zágrábi Nemzeti Tanács. Az új állam nemzetközi elismerést kért a szövetségesektől. Buzgalmában már a fegyverszüneti feltételek megállapításakor is hallatni kívánta volna a szavát. A szövetsége-

[48] A Károlyi Mihály kormányfő vezette magyar küldöttség belgrádi fogadtatásáról, d'Esperey francia tábornok elutasító magatartásáról, a reménytelen tárgyalás menetéről: Bogdan Krizman, ibidem, 183-188. o.

sek ismét tétováztak, majd Olaszország javaslatára úgy döntöttek, hogy az elismerést a fegyverszünet végrehajtását követő napokra halasztják. Ennek következtében, noha Horvátország a kiválást még a fegyverszünet aláírása előtt proklamálta, a Habsburg-monarchia pedig azóta már csaknem szét is hullott, az antanthatalmak a Szlovén-Horvát-Szerb Állam területére továbbra is úgy tekintettek, mintha az Osztrák-Magyar Monarchia része volna. Máris látszott, hogy az új állam képtelen versenyt futni az idővel. Lehengerelték az események.

A nemzeti kérdés rendezése szempontjából Szerbia és a többi délszláv országrész között hamarosan négy jelentős esemény történt: a genfi értekezlet; a szerb katonaság vezérkari küldöttjének eszmecseréje a zágrábi Nemzeti Tanács elnökségében; a zágrábi Nemzeti Tanács küldöttjeinek találkozása Georges Clemenceau francia miniszterelnökkel; a szerb kormány akciója az egyesülés felgyorsítása érdekében. A történtek fényében mind a négy esemény szimbólumértékűnek bizonyult. Sorrendjük történetünk előrehaladását követi.

Elképesztő fordulat Genfben

A genfi értekezlet 1918. november 6-ától 9-éig tartott, a szerbiai kormány, a szerbiai ellenzéki pártok, a zágrábi Nemzeti Tanács és a londoni Jugoszláv Bizottság képviselőinek részvételével. Pašić miniszterelnök a szerbiai kormány nevében már az értekezlet első napján szövetséges országként ismerte el a folyókon túli új államot, az új állam legitim kormányaként a zágrábi Nemzeti Tanácsot, a folyókon túli önkéntes katonai alakulatokat szövetséges hadviselő fegyveres

erőnek, s azt is elfogadta, hogy a Jugoszláv Bizottság képviselje az új délszláv államot a szövetséges hatalmaknál.

Ez elképesztő fordulat volt. Hovatovább Pašić menten jegyzékkel fordult az angol, a francia, az amerikai és az olasz kormányhoz, arra kérve őket, ismerjék el ők is mindazt, amit Szerbia elismert. Sőt abban a levélben, amelyet Anton Korošecnek, a zágrábi Nemzeti Tanács jelenlevő elnökének ugyanazon a napon írt, az aggastyán Pašić már azt sem bánta, hogy a zágrábi Nemzeti Tanács saját céljául tűzte ki a volt osztrák-magyar monarchiabeli szerbek, horvátok és szlovénok felszabadítását, hogy azután egyesülhessenek Szerbiával és Montenegróval. Pedig Pašić ezzel Szerbia Piemont szerepét adta fel.

A genfi deklarációban, amelyet Nikola Pašić és Anton Korošec, tehát két felelős államférfi írt alá, voltaképpen proklamálták a szerbek, horvátok és szlovénok államába való egyesülést.[49] Az okmány szerint ez az állam osztatlan egészet képez, tagja a szabad nemzetek családjának, képviseletében egy közös minisztérium működik, amelyet a helyszínen már meg is alakítottak. A szerb kormány és a zágrábi Nemzeti Tanács

[49] A történészek és a politikusok nem kis része elsiklik e proklamáció ténye felett. Bogdan Krizman és Svetozar Pribičević azonban pontosan értelmezik a genfi deklaráció szövegét. Krizman szerint a megnevezett tárgyaló felek „konstatálták a szerbek, horvátok, szlovénok államába történt egyesülést". Figyeljünk fel arra, hogy a zágrábi állam fordított sorrendben, a szlovénok, horvátok szerbek állama volt. – Bogdan Krizman, ibidem, 173. o. - Pribičević szerint a dokumentum: „Azután megállapítja, hogy ezen a napon, ezzel az aktussal egy új állam alakult." Svetozar Pribičević, ibidem, 35. o.

azonban belügyekben továbbra is mindaddig végzi a dolgát, amíg csak a leendő alkotmányozó nemzetgyűlés meg nem határozza az állam berendezését.

Az értekezlet jegyzőkönyve rögzítette a közös minisztérium hatáskörét, amelynek keretében tizenkét miniszter ügyködik majd, s közülük hatot a helyszínen kineveztek, hatot meg később szándékoztak kinevezni. Azoknak a miniszereknek, akiket Szerbia részéről neveztek ki, saját uralkodójuk előtt kellett volna letenniük az esküt, azoknak a miniszereknek viszont, akik a Nemzeti Tanács részéről kerültek be a közös minisztériumba, Anton Korošec elnök előtt. A szerződő felek úgy képzelték, ezzel túl vannak a nehezén. A leendő első Jugoszlávia létrejöttét azonban, miként látni fogjuk, újfent proklamálni fogják, méghozzá egészen más körülmények között és egészen más jelleggel.

A genfi okirat szerint úgy zajlott volna le az egyesülés, ahogyan azt a horvátok és a szlovénok többsége megálmodta: a közös állam az átmeneti időszakban dualista föderációt képezett volna, amelybe a folyókon túli új állam 8 millió lakossal szállt volna be, miközben Szerbiának alig lett volna több ennek a felénél. Pašić szemrebbenés nélkül elfogadta mindazokat a megoldásokat, amelyeket a háború alatt mindvégig konokul elvetett.

A történetírás a mai napig sem adott megnyugtató választ arra, vajon Pašić miért tette ezt. Azt állítják, hogy jobbára külföldön, nevezetesen Nyugaton tartózkodott, tehát nem ismerte kellőképpen a leendő közös országban a valós helyzetet, a tényleges erőviszonyokat, miközben a szövetségesek folyton sürgették: álla-

podjon már meg a jugoszlávokkal. Az igaz, hogy mind Anglia, mind Franciaország legfelsőbb körei, személy szerint Raymond Poincaré francia államfő is nagy nyomást gyakorolt rá, s ennek alapján Pašić olyan benyomást szerzett, hogy sikertelensége esetére az antanthatalmak más, Szerbia szempontjából kedvezőtlen opciót tartogatnak a tarsolyukban. Nyilván felelősségérzettel küzdött, nehogy elszalassza az egyesülésre kínálkozó egyedülálló alkalmat. Az előző hónapokban a szövetségesek őt okolták a Szerbia és a Jugoszláv Bizottság közötti ellenségeskedés miatt, s közvetlenül is tudtára adták, hogy nem helyeslik az egyesülésnek azt a módját, amelyet személy szerint szorgalmazott. Elvárták tőle, hogy az egyesülés közös megállapodás alapján történjen. Az angol miniszterelnök 1918. október 15-én kereken ezt mondta neki: „Ha a háború elhúzódik, s önök elfoglalják azokat az országrészeket, akkor teljesülni fog a kívánságuk. De ha a háború gyorsan befejeződik, akkor tárgyalásokat kell folytatniuk. Az utóbbi esetben minden az illető népeknek az akaratától függ. Ha ennek vagy annak a Jugoszláviának a létrejötte véget vetne a világméretű vérontásnak, akkor Jugoszlávia az épp lehetséges módon jönne létre... Ha tárgyalásokra kerülne sor, csak ennek a ténynek volna jelentősége. Még egyszer mondom önnek, minden az eseményektől függ."[50]

[50] Đorđe Đ. Stanković, ibidem, 239. o.

Pašić és a genfi papír megbuktatása

Pašić megértette, hogy minden a helyszínen kialakuló erőviszonyoktól függ, s a történetírás feljegyezte, hogy ez a közlés nemcsak gondba ejtette, hanem rá is ijesztett az agg politikusra. Talán ennek a hatására igyekezett bármi áron megállapodásra jutni a folyókon túli új délszláv állammal és a Jugoszláv Bizottsággal.[51] Ettől eltekintve Pašić abban a jelentésében, amelyet 1918. november 9-én Sándor szerbiai régenshercegnek és a szerbiai kormánynak küldött, azt írta, hogy nincs megelégedve a genfi megállapodással. Ezzel mintha azt tudatta volna velük, hogy a genfi deklarációt nem ártana megbuktatni.

És úgy is történt. Stojan Protić szerbiai miniszterelnök-helyettes megbotránkozva vetette el a genfi papírt, s menten benyújtotta lemondását, hovatovább Pašićnak is ugyanezt tanácsolta. Felszólította a szakállas aggastyánt, menjen végre haza Szerbiába, s alakítson egy új koalíciós kormányt. A szerb politikai elit

[51] Pašić engedékenységének egyéb okai is voltak. Három héttel a genfi értekezlet előtt, 1918. október 19-én egyebek mellett ezt táviratozta Sándor régenshercegnek: "A külföld helytelenül különbözteti meg fajtánk ágait, nem tudja, mit ölel fel a 'jugoszláv' kifejezés; úgy véli, valami mást, ami különbözik a 'Szerbia' szótól. Az itteni illetékes politikusok kijelentéseiből az következik, hogy külön szemlélik Szerbiát s külön Jugoszláviát; az előbbiről azt mondják, hogy meg kell újítani, kárpótolni kell az elszenvedettekért, az utóbbiról meg azt, hogy el kell ismerni arra való jogát. Hogy jómaga döntsön, vajon az osztrák-magyar államban akar-e maradni, vagy szabad és független állam akar-e lenni." Érdemes felfigyelnünk: Pašić szerint "a külföld" szóba sem hozza a Szerbiával való egyesülést, mint lehetőséget. Pašić már akkor jelezte Sándor régenshercegnek, hogy a szerbiai ellenzék képviselőinek bevonásával tárgyalni fog Korošeccel és Trumbićtyal. Ilyen gondolatokkal készült Pašić a genfi találkozóra; - Svetozar Pribičević, ibidem, 33. o.

úgy vélte, hogy a genfi deklaráció az „osztrák ideológia" gyümölcse. Megüzenték Pašićnak, hogy számukra a Jugoszláv Bizottság megszűnt létezni. Azzal biztatták, okkal feltételezik, hogy a helyszínen, közvetlen tárgyalás során, sokkal kedvezőbb megállapodást csikarhatnak ki a zágrábi Nemzeti Tanácstól. Momčilo Ninčić szerbiai miniszter révén, aki közvetlen kapcsolatban állt Svetozar Pribičevićtyel, akkor már a zágrábi Nemzeti Tanács legbefolyásosabb személyiségével, tüstént munkához láttak.

Pašić már 1918. november 14-én értesítette Korošecot és Trumbićot, hogy Szerbiában nem hagyták jóvá a genfi deklarációt, s ezért ő a kormánya nevében lemondott. Hozzátette, a genfi deklaráció megoldásait olyképpen kell módosítani, hogy „összhangban legyenek a mostani helyzettel". Korošec ebbe nem nyugodott bele, ezért 1918. november 18-án levelet intézett magához Sándor szerbiai régensherceghez, s közölte vele, hogy a Szlovén-Horvát-Szerb Államban a genfi deklaráció obstrukcióját, rendelkezéseinek bárminemű megváltoztatását a jugoszláv eszme megsértésének fogják tekinteni, ezért arra kérte, vessen véget Pašić obstrukciós politikájának.[52] Korošecnak fogalma sem volt róla, hogy a lehető legrosszabb helyen tiltakozik.

---

[52] Korošec Szerbia londoni követsége révén fordult Sándor régensherceghez. Még azzal is megfenyegette Sándor régensherceget, ha nem szűnik meg a destruktív politika, akkor a dinasztia helyzete is bizonytalanná válhat az új közös államban. - Bogdan Krizman, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugosiovenske države, 181. o.

A sors iróniája volt, hogy Svetozar Pribišević már másnap, 1918. november 19-én, arra hivatkozva, hogy Korošectól nem érkezett megbízható tájékoztatás a genfi értekezletről, meg hogy Korošec különben sem kapott felhatalmazást nagy horderejű szerződés kötésére, a zágrábi Nemzeti Tanáccsal látatlanban hatálytalaníttatta a genfi deklarációt, és közvetlen tárgyalást sürgetett a szerbiai kormánnyal. Azok, akik amellett kardoskodtak, hogy várják ki Korošec hazajövetelét, s ne siessenek, kisebbségben maradtak. Mint később kiderült, Pribičević a szerbiaiakkal egyetértésben lépett fel. A genfi deklarációt így már semmi sem menthette meg.

Clemenceau számításai

A másik fontos esemény az a beszélgetés volt, amelyet Korošec és Trumbić 1918. november 18-án Clemenceau francia miniszterelnökkel folytattak. Korošec és Trumbić mindenekelőtt a folyókon túli új állam elismerése felől puhatolózott, s Clemenceau azt válaszolta nekik, hogy az elismerést egy hónap múltán okvetlenül megkapják: amint letelik a fegyverszünettel kapcsolatos intézkedések határideje. „Megkapják egyesített államukat" - mondta nekik Clemenceau. Azt követően azonban Clemenceau, Korošec és Trumbić nagy meglepetésére, kifejtette, hogy létre kellene hozni egy konföderációt, amely felölelné a volt Habsburg--monarchia nemzeteit.[53]

[53] Bogdan Krizman, ibidem, 180. o.

Trumbić felindultan szembeszegült Clemenceau puhatolózásával, azt bizonygatva, hogy az osztrákok és a magyarok kétségtelenül ismét megtalálnák annak a módját, hogy az említett konföderációban is domináljanak. Nyilván nem értette meg: Clemenceau-t az nyugtalanította, hogy a független köztársasággá vedlett Ausztria könnyen egyesülhetne Németországgal. Franciaország viszont ezt mindenképpen el szerette volna kerülni. Trumbić elmondta, Közép-Európát úgy kellene átalakítani, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia legyen a gerince, mert ha ez nem így lesz, akkor Közép-Európa gerince német-déllatin alapon jön majd létre. Ezen Németország, Olaszország, Magyarország és Románia leendő összefogására gondolt. Trumbić szerint Olaszország a jövőre nézve máris egy ilyen fordulattal számol. Kiemelte, hogy Jugoszlávia számára épp egy ilyen fejlemény jelentené a legnagyobb veszélyt, kivált, ha számításba veszik, hogy időközben Oroszország is összeomlott. Felhívta Clemenceau figyelmét arra, hogy 1918 júliusában, azon a kongresszuson, amelyet Ljubljanában tartottak, egy jugoszláv-cseh-lengyel paktumot kötöttek, azzal a céllal, hogy Danzigtól Triesztig szláv övezetet hozzanak létre egy jövőbeni német agresszió elhárítása végett. Trumbić szerint ezen az elképzelésen kellene nyugodnia Közép-Európa átrendezésének.[54] Clemenceau rokonszenvvel nyilatkozott az elképzelésről, saját ötletéről pedig a következőképpen szólt: „Amikor konföderációt mond-

[54] Ibidem, 180. o.

tam, nem gondoltam olyan szoros kapcsolatra, amely veszélyeztetné az önök függetlenségét, hanem csak egy olyan alap létrehozása járt az eszemben, amelynek viszonyrendszere lehetővé tenné, hogy az ausztriai németek önök felé gravitáljanak."[55]

Fegyver jogán szerzett területek

A szövetségesek, Olaszországot leszámítva, akkor már a délszláv egyesülést szorgalmazták, de még mindig voltak kételyeik, s a térség viszonyainak kialakításáról még mindig ködösek voltak az elképzeléseik.

A harmadik jelentős esemény színhelye Zágráb volt, 1918. november 13-án, igen szűk körben: Dušan T. Simović ezredes, a szerb hadsereg vezérkarának küldöttje adta át megbízólevelét a Nemzeti Tanács elnökségének székházában, a folyókon túli új délszláv állam államfői hivatalában. Ez volt az első közvetlen érintkezés a Nemzeti Tanács első emberei és Szerbia első hivatalos megbízottja között. Ivan Lorković elnökségi tag ebből az alkalomból szóvá tette, kívánatos lenne, hogy Szerbia ismerje el az új államot. Simović ezredes azt válaszolta, nem ismeri a szerbiai kormány intencióit, s nincs is felhatalmazva rá, hogy az ügyről nyilatkozzon, de katona létére a következőt mondja: „Szerbia népe, miután ebben a háborúban másfélmilliós(!) emberáldozatot hozott, hogy felszabadítsa és egyesítse a Dunán, a Száván és a Drinán túli

[55] Ibidem, 180. o.

vérbeli testvéreit, semmi esetre sem engedheti meg, hogy a határai mentén egy új állam szülessen, amely szárnyai alá vonná minden nemzettársunkat. Meg hogy - négy esztendeig tartó szenvedés és az ellenség teljes leverése után - a háttérben maradjon, és a kivívott győzelem minden gyümölcsét átengedje valaki másnak, aki a háborúban az ellenség oldalán harcolt."

Azután tájékoztatta a jelenlevőket, hogy Szerbia a fegyver jogán meg a fegyverszünet végrehajtásáról Magyarországgal Živojin Mišić vajda által - d'Esperey francia tábornok megbízásából - kötött szerződés alapján megszállási övezetül megkapta: a Bánságot Orsovától Karánsebesen át a Maros folyóig Szeged alatt; Bácskát a Horgos, Szabadka, Baja között húzandó vonalig; Baranyát a Bátaszék, Pécs és Barcs közötti vonalig; Szerémséget és Szlavóniát az Eszéket Šamaccal összekötő vasútig; az egész Bosznia-Hercegovinát és Dalmáciát a Planke hegygerincig. „Ezen a területen túl önök tetszés szerint határozhatnak: mehetnek Szerbiával vagy külön országot alakíthatnak"[56] - fejezte be Simović ezredes.

A győztes megalázó beszéde volt ez a legyőzöttekhez. A Nemzeti Tanácsban még mit sem tudtak a szerb megszállási övezetről, annak kiterjedéséről. Egyszeriben megértették, miért húzzák-halogatják az antanthatalmak a folyókon túli új állam elismerését. Proklamált államuk egy részét szomszédos államok

[56] Ibidem, 190. o.

megszállási övezetébe utalták, egy részét azonban függetlenítették mind Olaszország, mind Szerbia megszállási övezetétől. Derengett előttük, hogy a maradék területet szánták az új, folyókon túli államnak. Minthogy nem tudtak Frano Supilo 1915-beli rémálmáról, az sem merült fel bennük, hogy a rémálom életre kelt. Egyfelől megcsonkították Horvátországot és Szlovéniát, másfelől megtámogatták őket egy maradék területtel, hogy az egyesülésről Szerbiával esedékes tárgyaláson ésszerű eredményt csikarhassanak ki maguknak.

Ante Pavelić, az új délszláv állam alelnöke azt mondta erre Simović ezredesnek, hogy a Nemzeti Tanács nem gondol független államot teremteni, hanem egyesülni szándékozik Szerbiával. Ezt azért is teszi, mert a szerb és a horvát lakosság különválasztása, mivel szórványban is meg vegyesen is él, bonyolult és súlyos lenne. A szerbeket ki kellene költöztetni Horvátországból és Nyugat-Boszniából, a horvátokat pedig Hercegovinából. Mindettől függetlenül azonban itt van a leendő közös ország államformájának a kérdése. Ők ugyanis a közös államot föderációnak szeretnék tudni, amelyben Szerbia, Montenegró, Macedónia, Bosznia és Hercegovina, Vajdaság, Horvátország, Dalmácia és Szlovénia külön adminisztratív egységet képeznének.

Tudni kell, hogy a horvát politikai elit soraiban az egyesülésre vonatkozólag a dualista föderáció elgondolása mellett ennek a másik elképzelésnek, a történelmi tartományok föderációjának vagy legalább autonómiájának volt a legtöbb híve.

Simović ezredes azt válaszolta, hogy az államformáról - midőn eljön az ideje - majd az alkotmányo-

zó nemzetgyűlés dönt, az egyesülésről viszont, hogy a közös állam a külföld felé egységesen léphessen fel, már most kell dönteni. „Ami pedig Szerbia felosztását illeti Szerbiára és Macedóniára - szólt Simović ezredes -, ennyit mondhatok önöknek: ezt a kérdést Szerbia két korábbi háborúban, 1912-ben és 1914-ben már eldöntötte, 1914-ben pedig mint osztatlan állam keveredett háborúba, s ebből a háborúból csak osztatlan államként kerülhet ki, akármilyen legyen majd az új közös állam berendezése. Nem helyénvaló és nem is tisztességes dolog, hogy önök, akiknek felszabadításáért Szerbia háborúzott, s akiket Szerbia tárt karokkal fogad be a testvéri közösségbe, most Szerbiát Szerbiára és Macedóniára szakítsák szét."[57]

A horvátoknak meg kellett érteniük, hogy a jövőben az egyenjogúságért folytatandó küzdelmük során folyton a fejükhöz vágják majd: a vesztesek oldalán háborúztak. A szerbiai politikai elit a történelmi tartományok föderációjára alapozott elképzelést magára nézve sértőnek találta, mivel a győztes Szerbiát ez esetben még meg is csonkították volna, s Szerbia ki lett volna egyenlítve egy olyan „alapegység"-gel is, amelyet belőle hasítottak ki. A szerbiai politikai elit, minthogy Szerbiát minden délszlávok felszabadítójának, Piemontjának képzelte, azt az elgondolást, miszerint Szerbiát az egyesülés ürügyén a leendő hatalom egyhatodos vagy egynyolcados részesévé züllesztették

[57] Bogdan Krizman: Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države, 191. o.

volna, a hálátlanság netovábbjának tekintette. Mégis, hosszú távon épp az utóbbi elképzelés mutatkozott úgy-ahogy reálisnak.

Szerb szervezkedés a csatlakozás ügyében

A negyedik fontos esemény ahhoz a levélhez kötődik, amelyet Momčilo Ninčić szerbiai miniszter 1918. november 16-án, a genfi értekezletről szerzett benyomásai hatására küldött Svetozar Pribičević címére, a zágrábi Nemzeti Tanácsba. „Nekünk Belgrádban mindinkább az a benyomásunk - írta, egyebek mellett Ninčić -, hogy meghatározott horvát körök azt tervezik, Szerbiát és Montenegrót elválasztják többi területeinktől, úgyhogy ily módon egy egységes állam helyett, azért, mert ők attól tartanak, hogy abban a szerbeké lenne a döntő szó, egy tisztára osztrák kombinációt hoznának létre."[58]

Ninčićnek az volt a benyomása, hogy a horvátok többsége majd csak akkor fogadja el az egységes és oszthatatlan közös államra vonatkozó szerbiai elképzelést, ha érzékelhetően bizonyságot szerez arról, hogy a folyókon túli területek szerbjei, amennyiben a horvátok lóhalálában el nem fogadják az említett elképzelést, ingadozás nélkül Szerbiához csatolják a kérdéses területeket. Ninčić arról tájékoztatta Pribičevićet, hogy a várakozások szerint a bácskai, baranyai, bánsági szerbek, aztán meg a szerémségiek, majd pedig a bosznia-hercegovinaiak hamarosan ilyen értelmű dön-

[58] Ibidem, 204. o.

tést hoznak. Csakhamar az is kiderült, hogy az akciót, amelyről Ninčić írt, Sándor régensherceg, a szerbiai kormány, meg a szerb hadsereg vezérkara is támogatta.

Ninčić már korábban, 1918, november 11-én találkozott bácskai, baranyai és bánsági szerb bizalmasaival Vajdaság Szerbiához csatolásával kapcsolatban.[59] Ninčić szerepét Bosznia-Hercegovina esetében Božidar Terzić tábomokra, a szerbiai vezérkarnak a szarajevói Nemzeti Tanácshoz akkreditált küldöttjére bízták.[60] Montenegróban az úgynevezett bjelašok szervezték a Szerbiához csatlakozást, a tengermelléken észak felé nyomuló szerb katonai alakulatok parancsnokainak üdvös támogatása kíséretében. Ehhez az akcióhoz kapóra jött, hogy Dalmácia kormánya, Josip Smodlaka és Ivan Krstelj kormánytagok kezdeményezésére 1918. november 16-án ultimátumot küldött a zágrábi központi bizottságnak: tessék sürgősen lépéseket tenni a Szerbiával történő egyesülés ügyében, mert ha öt napon belül nem születik ilyen értelmű döntés, akkor a dalmát kormány a maga részéről megteszi a szükséges lépéseket.[61] A dalmát politikai elit azt gondolta, hogy Isztria, a dalmát szigetek, Zára, Šibenik megszállása Olaszország részéről egyszerűen csak „a mai elkülönültség káros következménye", s az egyesülés ennek egy csapásra útját állná.

[59] Ibidem, 202-203. o.
[60] Ibidem, 212. o.
[61] Ibidem, 206. o.

Jaša Tomić, Pribičević és Vajdaság

A dalmát kormány mégsem hozta meg a jelzett döntést Dalmáciának Szerbiához történő csatlakozásáról. Montenegróban azonban 1918. november 18-án született egy ilyen értelmű határozat. Kevéssel később, 1918. november 25-én Bácska, Bánság, Baranya szerbjei is így döntöttek. De Montenegróban is, Vajdaságban is megoszlás történt még a szerbek között is. Bosznia-Hercegovinában azonban Terzić tábornoknak nem sikerült kieszközölnie az óhajtott határozatot. Atanasije Šola, a bosznia-hercegovinai kormány szerb nemzetiségű elnöke, aki biztonsági okokból korábban behívta Bosznia-Hercegovinába a szerb katonaságot, ebben az ügyben már nem volt hajlandó nyíltan közreműködni. Terzić tábornok egy feljegyzésben arról tájékoztatta Mišić vajdát, hogy a boszniai kormány igen körültekintően bánt a horvátokkal, akik a kormányban is képviseltetik magukat, ezért ez a kormány nem szeretné elhamarkodni a dolgot. Majd közvetve munkálkodnak az ügy érdekében, míg csak kedvező körülmények nem születnek.[62]

Bácskában, Bánságban és Baranyában a Szerb Nemzeti Bizottság látott munkához, de tagjai közül csak a Jaša Tomić köré tömörülő vajdasági radikálisok szálltak síkra a Szerbiához történő közvetlen csatlakozás mellett, a liberálisok Tihomir Ostojić vezetésével azt szorgalmazták, hogy Zágrábon át, „a többiekkel" csatlakozzanak. Végül Svetozar Pribičević, akkor már a zágrábi Nemzeti Tanács

[62] Ibidem, 213. o.

alelnöke döntötte el a dilemmájukat; a vajdasági Vasa Stajić közvetítésével tömören ezt üzente nekik: „Szakítsatok Zágrábbal!"[63] Pribičević akkor már, noha a zágrábi Nemzeti Tanács alelnökeként ügyködött, nyilvánvalóan Szerbia szolgálatában állt.

A „nemzeti önrendelkezés"

Így a szerbek, bunyevácok, más délszlávok nemzeti gyűlése a „nemzeti önrendelkezés alapján" 1918. november 25-én Újvidéken megszavazta Magyarországtól való elszakadást, majd Vajdaság Szerbiához történő csatlakozását is.[64] Attól az időtől kezdve rögzült a szerbség körében téves elképzelés a nemzeti önrendelkezésről: noha Bácska, Bánság és Baranya területén korántsem alkottak abszolút, hanem csak relatív többséget, Bácskában pedig még annyit sem, a vajdasági szerb politikai elit szentül vallotta, hogy a hovatartozásról a magyarok, németek, románok, más nemzetiségűek, akik együttesen mégiscsak többséget képeztek, nem hallathatják a szavukat.

Azokban a történelmi tartományokban, amelyek nem csatlakoztak közvetlenül Szerbiához, egyszercsak a városok és a községek kezdtek sorjázva úgy dönteni, hogy Szerbiához csatlakoznak. Ez "persze abszurdum volt, de propaganda szempontjából hatásosnak bizonyult. Bosznia-Hercegovina területén például Tešanj,

[63] Ibidem, 214. o.

[64] Ibidem, 214. o.

Banjaluka, Prnjavor, Ključ, Zvornik, Višegrad, Prijedor, Nevesinje, Bjeljina, Rogatica, Bihać, Gračanica, Srebrenica, Modriča és sok más község hozott ilyen döntést. Talán ez volt az a kerülőút, amelyet Terzić tábornok jelzett.

Mindez kihatással volt a zágrábi Nemzeti Tanács magatartására is. De a Nemzeti Tanácsot leginkább az országban uralkodó áldatlan helyzet bátortalanította el. A bomlás jelei a Habsburg-monarchia egészére, nevezetesen a délszláv országrészekre is kiterjedtek. A közigazgatás mintha megbénult volna, a rendőrség demoralizáltnak látszott, a katonai szolgálatot a polgárok megvetéssel elutasították. Ezért nem járt eredménnyel a Szlovén-Horvát-Szerb Államban az általános mozgósítás sem. Ez döntően befolyásolta Horvátország további sorsát: nem volt képes saját megbízható fegyveres erőit megszervezni. 1918 októberének derekától kezdve Horvátország-szerte zavargások voltak. Miközben a hatóság elkeseredve küzdött a lakosság élelmezésének megszervezésével, a nép kirabolta az üzleteket, raktárakat, megtámadta és kifosztotta a nagybirtokokat, felgyújtotta a nemesi kastélyokat. Az élelmet és az állatállományt aki bírta, marta. A horvátországi erdők már nem a katonaszökevényeket - a zöld kádert - rejtegették; fegyveres desperádókkal voltak tele. A Nemzeti Tanács és helyi kirendeltségei képtelenek voltak javítani az állapoton. Az új állam, nemzetközi elismerés nélkül kényszeredetten eltűrve Horvátország és Szlovénia némely részeinek Olaszország általi megszállását, másrészt sarokba szorítva a Szerbiából érkező nyomás révén, melynek az volt a célja,

hogy az egyesülést ne köthesse feltételekhez, időzavarba került, s képtelen volt az egyesülésről esedékes tárgyalások előtt konszolidálni az országot.

Konföderáció helyett egységes ország

Így került sor 1918. november 23-án a horvát parlament épületében a Nemzeti Tanács Központi Bizottságának ülésére,[65] amelyet Svetozar Pribičević nyitott meg, s idegeskedve tüstént az egyesülést és azt terjesztette elő, hogy a Nemzeti Tanács a szerbiai kormánnyal közvetlen tárgyalások útján közös kormányt alakítson. Két napig tartott az ülés. Stjepan Radić azt javasolta, hogy Szerbiával olyan közös államot teremtsenek, amelynek konföderációs elemei is volnának. A közös állam élén három régens álljon - a szerb király, a horvát bán és a szlovén Nemzeti Tanács elnöke -, ők nevezzék ki a közös minisztériumot, nevezetesen a külügyminisztert, a hadügyminisztert és az élelmezésügyi minisztert. A közös minisztérium a küldöttek tanácsának tartozna felelősséggel; a küldöttek tanácsát az államalkotó tartományok - Szlovénia, Horvátország (Szlavóniával), Szerbia (Montenegróval), Bosznia-

[65] Avégből, hogy a Bizottság tagjaira a döntő jelentőségű ülés előtt ráijesszenek, befolyásolják, pszichológiailag megdolgozzák őket, Svetozar Pribičević és emberei megszervezék a Lipovčak-effért. Ugyanis azzal a váddal, hogy összeesküvést szervezett a Nemzeti Tanács ellen, letartóztatták A. Lipovčak volt osztrák-magyar tábornokot és más tiszteket, nagy hírverést csaptak a dolog körül, majd később – miután minden lezajlott, s Belgrádban proklamálták az egyesülést – az „összeesküvőket", anélkül, hogy vádat emeltek volna ellenük, csendben szabadlábra helyezték. – Bogdan Krizman, ibidem, 216. o.

Hercegovina, Dalmácia és Vajdaság - regionális parlamentje választanák.[66]

Ám Stjepan Radić javaslatát már a zágrábi Nemzeti Tanács is „szélsőséges szeparatizmus megnyilatkozásaként" elvetette. Erre a parlament előtt ácsorgó tömeg Radić kiadatását követelte. Kiderült, hogy csak a szerb Pribičevićnek volt kellő tekintélye Zágrábban ahhoz, hogy ezt a nyilvánvalóan szervezett tömeget - Radić indulatos követelésére - lecsillapíttassa.[67] A másnapi ülésen a dalmáciai Josip Smodlaka impresszív beszédének hatására a Nemzeti Tanács proklamálta a két délszláv államnak „egy egységes országban történő egyesülését"; s tüstént egy 28 tagot számláló küldöttséget menesztett Belgrádba, azzal a feladattal, hogy „a belgrádi kormánnyal egyetértésben haladéktalanul szervezze meg az egységes államot". A küldöttséget egy utasítással (naputak) is ellátták, amelyben a kívánatos megoldást 11 pontba foglalták. Ily módon a küldöttség felhatalmazását is körülhatárolták. Csak két ember szavazott ez ellen a sebtében előkészített egyesülés ellen; az egyik közülük Stjepan Radić volt.

---

[66] Ivo Banac, idézett mű, 135. o.

[67] „Közvetlenül az ülés előtt incidensre került sor, mert a parlament előtt összeverődött tömeg Radić kiadatását követelte, s az ülés kezdete után is tovább tüntetett. A tanácsteremben ezért Pavelić okkal nyugtalankodott, Radić pedig egyszercsak igen felindultan Pribičevićhez fordult, s figyelmeztette, ne játsszon az ő (Radić) fejével, mert ha fejét veszik, 24 órán belül Pribičević feje is meg fivéreinek, Valerijnak, Milannak és Adamnak a feje is lehullik. Erre Pribičević megparancsolta Grgo Angjelinovićnak, menjen ki és csillapítsa le a tüntetőket" – írja Krizman. Bogdan Krizman, Raspad Austro-Ugarské i stvaranje jugoslovenske države, 218-219. o.

Utasítás az új állam működtetéséről

A Nemzeti Tanács nemcsak azt foglalta az utasításba, hogy mit tekint az alkotmányozó parlament feladatának, hanem azt is, hogy milyen formában kívánja működtetni az új államot a provizórium alatt. Azért ismertetjük részletesebben az utasítás tartalmát, hegy az olvasó megítélhesse, mi kelt életre belőle a későbbi közös államban a szerbiaiak és a folyókon túli délszlávok törekvéseinek ötvözeteként. Az utasítás szerint a Nemzeti Tanács azt javallotta, hogy a provizórium idejére egy ideiglenes parlamentet hozzanak létre. A dokumentum Sándor régenshercegtől erre az időre az uralkodói szerepkör betöltését várta; az uralkodó senkinek sem tartozott volna felelősséggel, de esküt kellett volna tennie a parlament előtt, Az ö feladata lett volna kinevezni az ideiglenes központi kormányt; ez a kormány azonban nem neki, hanem az ideiglenes parlamentnek tartozott volna felelősséggel. Az ideiglenes parlament a békeszerződés aláírása után hat hónapon belül köteles lett volna megszervezni az alkotmányozó parlamenti választásokat; csak annak lebonyolítása után oszolhatott volna fel, saját döntése alapján. Az állam ügyeit az ideiglenes kormány intézte volna, a közigazgatás minden ágát egy-egy miniszternek kellett volna irányítania. A minisztereken kívül 7 államtitkár is teljes jogú tagja lett volna a kormánynak; közülük egy Szerbiát, egy Horvátországot és Szlavóniát, egy Boszniát és Hercegovinát, egy Szlavióniát, egy Dalmáciát, egy Montenegrót, egy pedig Bácskát, Bánságot és Baranyát képviselte volna. Az államtitkárok saját országuk, illetve tartományuk érdekét védték vol-

na az ideiglenes központi kormányban. A külügy, a hadügy, a tengerhajózás, a pénzügy, a posta és a forgalom a központi kormány kizárólagos hatáskörébe tartozott volna. Minden mást a tartományi kormányok autonóm illetékességgel, de a központi kormány felügyelete alatt és instrukciói szerint intéztek volna. A tartományi kormányok autonóm illetékességi körükben a tartományi parlamenteknek tartoztak volna felelősséggel; a tartományi kormányfőket - Zágrábban a bánt - a tartományi parlamentek javaslatára az uralkodó nevezte volna ki. A tartományi kormányokat a központi ideiglenes kormány pénzelte volna az állami költségvetésből.

Az utasítás szövege szerint az alkotmányozó parlament lett volna hivatott az új állam végleges berendezését kétharmados szavazattöbbséggel eldönteni. Nyomatékkal kiemelte: az alkotmányozó parlament számára kell fenntartani azt a jogot, hogy „az államformáról (monarchia vagy köztársaság), az állam belső felépítéséről (centralizmus vagy föderalizmus) és az állampolgárok alapvető jogairól" döntsön.

Noha úgy tetszik, mintha a „naputak" a provizórium idejére autonómiás megoldást sürgetett volna, a figyelmes olvasó láthatja, hogy a tartományi kormányokat minden tekintetben alávetették volna a központi kormánynak, úgyhogy az, amit itt autonómiának neveztek, csupán a centralizált államigazgatásnak egy erősen decentralizált esetét képezte. Tehát a centralizált államforma, a szerbiai politikai elit megelégedésére, a zágrábi Nemzeti Tanács kezdeményezésének értelmében is, már a provizórium idején létrejöhetett. Más kérdés

az, hogy a továbbiakra nézve a Nemzeti Tanács „üres lapot" követelt. Érdemes felfigyelni, hogy a zágrábi „naputak"-ban Szerbiát a provizórium idejére a többi tartománnyal rangsorolva, velük kiegyenlítve említik. Kétségtelen, hogy ezzel a tartományok egyenlőségét kívánták kifejezésre juttatni. Miként később látni fogjuk, Szerbia sohasem került a többi tartománnyal azonos helyzetbe.

Az egyesülés

A folyókon túli délszláv álam delegációja 1918. november 27-én indult el Belgrádba, s másnap már ott is volt. Arra azonban nem került sor, hogy a szerbiai kormánnyal az egyesülésről tárgyaljon. A szerb kormány ugyanis úgy vélte, hogy az a döntés, amelyet a zágrábi Nemzeti Tanács az egyesülésről egyoldalúan hozott, épp elég lesz ahhoz, hogy a folyókon túli országrészek tüstént Szerbiához csatlakozzanak. Csak arról folyt a vita, milyen eljárással proklamálják az egyesülést. Abban állapodtak meg, hogy a folyókon túliak nevében Ante Pavelić alelnök felolvas majd egy adresszációt Sándor régenshercegnek, a szerb uralkodó pedig válasza során proklamálja az államegyesülést.

Így is történt. Az eseményre ünnepélyes körülmények között 1918. december 1-jén került sor.[68]

[68] Sándor régensherceg az államegyesülés proklamálása után vacsorát adott, mellette jobb kéz felől Ante Pavelić, bal kéz felől Svetozar Pribičević ült. „Vacsora közben Pavelić rosszmájúan azt sugallta a régensnek, hogy Pribičevićet nevezze ki budapesti nagykövetnek, mert a háború alatt Budapesten megtanult magyarul". Természetesen Pribičević ezt nem bocsátotta meg neki, s hamarosan visszaadta a kölcsönt – írja Krizman. Ibidem, 228-229. o.

Forma szerint ez egy sajátságos kétoldali államközi szerződés volt, amelynek szóbeli megkötésével államjogi szempontból egy új állam született, s egyúttal megszűnt a két egyesülő állam. Az esemény igen jelentős volt a délszláv nemzetek történelmében. De azzal, ahogyan lebonyolították, a részvevők az egyesülés némely mozzanatának kiforgatására és elvitatására, számtalan manipulációra, sőt az aktus jelentőségének leértékelésére is okot adtak.

Például az adresszáció tömören tartalmazta ugyan azt, hogy a folyókon túli delegáció milyen államformát tart kívánatosnak a provizórium idejére, de nem emelte ki, hogy az uralkodó szerepét csak erre az időszakra értette. Hasonlóképpen az adresszáció megemlítette ugyan az alkotmányozó parlament szerepét, de elhallgatta azt, hogy mind a monarchia vagy köztársaság, mind a föderáció vagy centralizáció dilemmájában az alkotmányozó parlamenttől vár végleges öntést. A delegáció tehát meghunyászkodott: a legfontosabb kérdésekben eltért a „naputak"-ban megfogalmazott felhatalmazásától.

Sándor régensherceg viszont dagályos hazafias válaszában csak azt emelte ki, hogy egészében véve elfogadja a teendőkre vonatkozó beterjesztést, de annak döntő pontjait elmulasztotta megismételni.

Sándor hercegnek az 1918. december 1-jei, az egyesülési szándékra adott válasza és fellépése azonban nemcsak a delegációval, hanem Szerbiával szemben is hagyott kívánnivalót. Sándor régensherceg ugyanis mindenképpen a „délszlávokat egyesítő uralkodó" szerepében kívánt a világ színe előtt fellépni, a

szerbiai alkotmány szerint azonban az ezzel járó ügyek eldöntésére nem az uralkodónak, hanem a parlamentnek volt felhatalmazása.[69] A szerbiai politikai elit soraiban támadt kételyeket azzal igyekeztek utólag eloszlatni, hogy 1918. december 29-ére egybehívták az elvben már nem is létező szerbiai állam parlamentjét, amely közfelkiáltással ratifikálta az adresszációt és Sándor régensherceg válaszát.

Időközben természetesen horvát részről is felmerült a ratifikáció igénye. Nemcsak a tükörforma alkalmazása miatt, hanem azért is, mert mást tartalmazott a zágrábi Nemzeti Tanács utasítása, mást az adresszáció, ismét mást Sándor régensherceg válasza, s ezt elég oknak találták arra, hogy a horvát parlament ismét hallathassa a szavát. A horvát szábor azonban már korábban feloszlott, s különös módon Pribičević alelnök a Nemzeti Tanácsot is, elismeréssel szólva történelmi szerepéről, egy nappal a szerbiai parlament ülése előtt, 1918. december 28-án Zágrábban, külön határozattal feloszlatta. A folyókon túl ezek után már nem volt olyan testület, amely az egyesülés okiratait ratifikálhatta volna.[70] Később Szerbiában akadtak, akik a ratifikáció tényében is annak a bizonyítékát látták, hogy Szerbia államisága beépült Jugoszlávia államiságába, Horvátországé viszont nem; Horvátországban pedig akadt, aki a ratifikáció elmaradása miatt is megkérdőjelezte az egyesülés legitimitását.

---

[69] Fredo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, I. tom, Historijski institut JAZU, Zagreb, 1961., 148-149. o.

[70] Ibidem, 175-178. o.

Volt azonban ennek az eseménynek még két kínos következménye. Az egyik az, hogy amikor az alkotmányozó parlament 1920 júniusában összeült, a szerbiai demokraták és a szerbiai radikálisok azt bizonygatták, miszerint ez a testület nem foglalkozhat többé „a már eldöntött dolgokkal". Az adresszációra és a válaszra ugyanis úgy tekintettek, mint alkotmányt megelőző, tehát az alkotmány felett álló nemzetközi jellegű szerződésre, amelyből némi belemagyarázással azt olvasták ki, hogy a királyság léte és az állam centralizált volta bennük már eldöntetett. Megtehették, mert a folyókon túliak, megbízatásukkal ellentétben, az adresszációba nem írták bele szó szerint az ezzel ellenkező követelést.

A másik kínos következmény abból fakadt, hogy az adresszáció nyomatékkal kifejezte: a folyókon túli délszlávok a wilsoni nemzetiségi elvvel összhangban az általuk lakott etnikai terület egészén alakították meg országukat, s a maguk részéről a Londoni Szerződést sem, meg az olasz csapatok okkupációját sem ismerik el. Válaszában Sándor régensherceg is kiemelte, hogy az új állam küzdeni fog az etnikai terület egészének egyesítéséért, a Londoni Szerződést Szerbia tudta nélkül és akarata ellenére kötötték meg, az új állam sem ismerheti el ezt a szerződést, s az uralkodó bízik benne, hogy a nemzetiségi elvet a szövetségesek is, természetesen Olaszország is tiszteletben tartja.

Tévedett. Alighanem ezzel volt összefüggésben az a körülmény, hogy az 1919 januárjában kezdődő békeszerződésig Amerikán kívül a másik három antantnagyhatalom nem ismerte el az új, egyesült délszláv

államot, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot[71], úgyhogy a békeküldöttségnek Szerbia színeiben kellett a Párizs környéki béketárgyaláson megjelennie. Hovatovább Vittori Orlando olasz államférfi Párizsban, a békekonferencia tízek tanácsának ülésén, még 1919, március 11-én is szemrebbenés nélkül kijelentette, hogy Olaszország a horvátokat és a szlovéneket ellenségnek tekinti, s az Adriai-tenger térségét ezzel a ténynyel összhangban kell kezelni.[72] Franciaország és Anglia csak 1919 júniusának elején, Olaszország csak a Németországgal Versailles-ban kötött békeszerződés napján, 1919. június 26-án ismerte el az új délszláv államot, akkor is csak közvetve: a békeszerződés szövegében kénytelenek voltak a megszűnt Szerbia helyett az új állam nevét feltüntetni. Az érintett államok, képviselőik aláírásával, végül is e dokumentum minden sorát, az új délszláv állam nevét s létét is nemzetközileg szentesítették.

Smodlaka: Sándor régens államcsínye

Időrendben azonban még csak a közös délszláv állam belgrádi proklamálásánál tartunk, vissza kell tehát térnünk történetünk fonalához. A folyókon túli délszláv állam küldöttségének egy része Belgrádban maradt, hogy - az adresszáció és a válasz értelmében - a belgrádi kormánnyal egyezkedve létrehozza az ideigle-

[71] Ibidem, 171. o.

[72] Ibidem, 149. o.

nes központi kormányt és az ideiglenes központi parlamentet. A tárgyalófelek az első közös kormány összetételében nagy toleranciával állapodtak meg. Amikor azonban Pašić, akit a közös kormány miniszterelnökéül szemeltek ki, jelentette Sándor régenshercegnek, hogy elkészült „az új koncentrációs kormány minisztereinek a listája, akiknek a hatásköre az ország egészére, a Szerbiához csatlakozott területekre is kiterjed",[73] akkor Sándor régensherceg megkötötte magát, s nem volt hajlandó aláírni az új kormány kinevezéséről szóló dekrétumot.

Ezzel a tettével a régensherceg idejében tudomására hozta a folyókon túli tartományok képviselőinek, miként szándékozik érvényesíteni majd az uralkodói hatalmat. Azt követelte, hogy ne Pašić, hanem valaki más kerüljön a leendő közös kormány élére. Ez az antiparlamentáris uralkodói fellépés, amellyel Sándor régensherceg derogálta az egyesülés véghezvitelével megbízott „képviseletek" megállapodását, még Josip Smodlakát is megbotránkoztatta, aki kevéssel korábban a dalmáciai Nemzeti Tanácsban még ultimátumszerűen követelte a Szerbiával történő egyesülés felgyorsítását. Az önérzetes vagy csak elkeseredett Smodlaka Sándor régensherceg megnyilatkozását államcsínynek tekintette, s azt javasolta, hogy a folyókon túli delegáció, tiltakozása jeléül, tüstént utazzon „haza" Zágrábba.[74] Ettől

[73] Bogdan Krizman, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države, 256. o.

[74] „Ha ez az úr ezekben a napokban így bánik velünk, mit fog tenni tíz év múlva! Nem vagyunk mi gyarmat, nem engedhetjük meg magunknak, hogy így bánjon velünk" - méltatlankodott egyebek mellett Josip Smodlaka.

végül mégis elálltak. Az új kormány összetételéről szóló dekrétumot Sándor régensherceg csak 1938. december 20-án írta alá, s a kormány élére az ugyancsak szerb radikális Stojan Protićot nevezte ki.

Bemutattuk tehát, hogy a szerbiai kormány úgy vélte, a szövetségesek a Szerbiának kijelölt megszállási övezetet arra szánták, hogy Szerbiához csatolják, de a szerbiai kormány nem érte be ennek a területnek a birtokbavételével, hanem jól szervezett nyomással arra sürgette a folyókon túli új, Szlovén-Horvát-Szerb Államot, hogy kikötések nélkül egyesüljön Szerbiával. A szerbiai kormány tisztában volt vele: amennyiben a küszöbönálló békekonferencián kétlépcsős megoldást kérne - előbb a megszállási övezet csatolását, azután egyesülést a folyókon túli állam megmaradt részeivel -, akkor alighanem megkapná az első lépcsőfokot, nevezetesen Nagy-Szerbiát, viszont a második lépcsőfokkal közvetlen vagy közvetett tárgyalásra utalhatnák a Szlovén-Horvát-Szerb Állammal, ami könnyen visszavezethetne ahhoz a dualista föderációhoz, amelyhez a Genfi deklarációban jutottak. Avégből, hogy elkerülje a dualista föderáció rémét, a szerbiai kormány tétovázás nélkül egyszeri aktusra, közvetlen egyesülésre szánta el magát a folyókon túli új állammal. Nagy-Szerbia létrehozásával ellentétben ennek a megoldásnak megvolt az az előnye, hogy minden szerbek egyazon állam keretébe kerültek.

És valóban, tíz év múlva Sándor király nyílt diktatúrát vezetett be. Bogdan Krizman, ibidem, 258. o.

Mást reméltek a szerbek, mást a horvátok...

Szerbia közben arra törekedett, hogy a központosított közös állam szervei már a békekonferencia kezdete előtt életre keljenek, s ezzel a békekonferenciának kész tényekkel kelljen szembesülnie.[75]

Ennek a megoldásnak azonban volt egy nagy hátránya is: Szerbia 1918. december 1-jén csak azzal a területével léphetett be a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba, amellyel a világháború kezdetén rendelkezett, hozzáadva még Vajdaságot és Montenegrót, amelyek saját felemás döntésük alapján még az egyesülés előtt közvetlenül csatlakoztak Szerbiához. Ez volt az oka annak, hogy a későbbiekben, ahányszor csak felmerült Jugoszlávia széthullása, Szerbia részéről mindannyiszor területi aspirációk hangzottak el Bosznia-Hercegovina és Dalmácia, illetve Horvátország egy részének irányában. Szerbia mindannyiszor az elszalasztott alkalmakat kísérelte meg visszaperelni: vagy azt, hogy Bosznia-Hercegovinától annak idején nem sikerült egy olyan döntést kicsikarnia, amilyent Vajdaság és Montenegró hozott, vagy azt, hogy Szerbia nem érte be azzal, hogy kijelölt megszállási övezetét nemzetközi hatállyal Szerbiához csatolják.

A bemutatott folyamatok azt is felfedték, hogy a szerbek egészen mást reméltek az egyesüléstől, mint a

---

[75] Pašić 1918. november 21-én így vélekedett Jovanović, Szerbia londoni követének jelenlétében: „Ha a békeszerződés lebonyolításáig sikerül összetartozó kerek egésznek látszanunk, ha rend és béke lesz tartományainkban, akkor minden bizonnyal egyesülés is lesz, de ha mindez nem lesz, akkor egyesülés sem lesz." - Đorđe Stanković, ibidem, 249. o.

horvátok, s a későbbiekben - a hagyományokban, a kultúrában, a fejlettségben mutatkozó nagy különbségek mellett - ez is folyton összekülönbözést és ellenségeskedést gerjesztett. A szerbek győztesként kerültek ki abból a háborúból, amelyben összeomlott két birodalom, a cári Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia. Épp azok a birodalmak, amelyek annak idején saját érdekövezetükként két részre osztották a Balkánt. Emellett ismét vereséget szenvedett Törökország, sőt Bulgária is, az egyetlen balkáni kis állam, amely Szerbiával vetélkedve kísérletet tett arra, hogy elfoglalja a Balkán-félsziget központi részét. Emellett Szerbia kezében volt a Vardár völgye, amely - geostratégiai szempontból úgy vélték - döntő szerepet játszik a Balkán feletti hegemónia szempontjából.

Egybefutott történelmi szálak Szerbia számára

Két birodalom széthullását látva Szerbia elhívatottnak érezte magát arra, hogy az így keletkezett vákuumot a Balkánon betöltse. A szerb politikai elit úgy vélte, hogy az adott pillanatban épp ez Szerbia történelmi küldetése. Évszázadok kellenek ahhoz, hogy a kedvező körülmények épp ilyen rendkívüli módon egybefussanak. Szerbia vezetőit nemigen izgatta, hogy a leendő államban a szerbek a lakosságnak legfeljebb 40 százalékát képezik, méghozzá ideszámítva a folyókon túli szerbeket is. Kis nemzetek nagy álma kerítette őket is hatalmába. Bízván bíztak abban, hogy a rokon szláv törzsek - vagy akár nemzetek - tagjai, akikkel egy államban egyesülnek, rövid időn belül egybeolvadnak

majd a szerbekkel, azzal a hősi nemzettel, amely a szaloniki front áttörésével - miként hitték - megdöntötte a Habsburg-monarchiát, és a délszláv törzseket megajándékozta a szabadsággal. Fel sem merült bennük, hogy a szabadság mások számára mást is jelenthet, mint amit ők szabadságnak szántak nekik. Szerbia vezetői úgy gondolták, az lesz a legfontosabb, hogy kemény kézzel unifikálják a közös államot, asszimilálják az ország vegyes összetételű lakosságát, s erőt gyűjtsenek újabb győzelmekhez.

Az elképzelés nem volt ellentétes a kor szellemével; utóvégre az első világháborút imperiális okokból viselték. Szerbia politikai elitje álmában sem gondolta volna, hogy a nagyszerű küldetés a legkevésbé sem fogja vonzani a testvéri törzseket, hanem azok majd - miként később szerb körökben vélték - saját identitásuk és helyzetük kicsinyes vizsgálatának a pókhálójába gabalyodnak.

Horvátország ezzel szemben a számára legrosszabb pillanatban szembesült az egyesülés fogas kérdéseivel. Horvátországot a vesztes fél rántotta be a Szerbia elleni háborúba. Miként említettük már, a háború első éveiben a folyón túli szerbek, horvátok és szlovének a Habsburg-monarchia színeiben keményen harcoltak a dimbes-dombos Szerbia ellen. Később, a csehekhez és a szlovákokhoz hasonlóan keményen küzdöttek az ellen is, hogy a háborúból a vesztesek oldalán kerüljenek ki. Azt pedig, hogy a szövetségeseknél nem kapták meg a csehek és a lengyelek státusát, a legnagyobb mértékben Szerbia hódító aspirációinak a számlájára írták. A szlovének mindenekelőtt saját nemzeti terüle-

teiknek identifikálására, az osztrákoktól és az olaszoktól való elkülönítésére törekedtek, a horvátok viszont arra, hogy a Magyarország keretében fenntartott államukat az új délszláv állam keretében nemcsak megőrizzék, hanem továbbfejlesszék. Tágabb értelemben a horvátokat és a szlovéneket mindenekelőtt az Adriaitengerhez kötődésük meg a Danzigtól Triesztig vezető szláv korridor érdekelte, az a rendkívüli lehetőség, hogy Közép-Európában felállíthassák a szláv országok dominanciáját. Ez volt az az elképzelés, amely szerint Ausztria és Magyarország határvidékén át - felölelve a fogyatkozott gradištei horvátokat - egy keskeny folyosó kötötte volna össze Jugoszláviát és Csehszlovákiát. Hidegen hagyta őket a balkáni - szaloniki - expanzió lehetősége. Azt remélték, hogy majd a szerbeket is vonzza az a szerep, amely Jugoszláviára Közép-Európában várhat, s ezért majd fokozatos metamorfózison mennek át.

És ringatták!

A horvátok elvárásai azonban az államegyesítés hónapjaiban ellehetetlenültek. A horvát és a szlovén politikai elit egy olyan térségben hozta létre ideiglenes országát, amelyet a szövetségesek „üresen" hagytak számára, de a nép demoralizálódott és zavargásokra pocsékolta az erejét. A döntő pillanatban nem volt kész arra, hogy fegyverrel megvédje az antanthatalmak által „üresen" rájuk hagyott, bár csonka országot. A felbomlott Osztrák-Magyar Monarchia felől többé semmi veszély nem fenyegette a Szlovén-Horvát-Szerb Államot. Hovatovább egyedül a Károlyi Mihály vezette Magyar

Köztársaság ismerte el hivatalosan kéretlenül - a Szlovén-Horvát-Szerb Államot, annak azonban az akkori körülmények között nem volt semmi nemzetközi jelentősége.

Horvátország az egyesülés óráiban nem volt olyan helyzetben, hogy egyenlő félként tárgyalhasson Szerbiával. Végszükségből fogadta el az egyesülés szerbiai koncepcióját. A horvátok nem rejtették véka alá, hogy kiábrándultak és sértve érzik magukat az egyesülés során alkalmazott kíméletlen módszerek miatt, később pedig azt sem, hogy elkeseredtek a belgrádi rezsim kegyetlen, unifikációs uralkodása miatt. Az egyesülés módja egyelőre megfosztotta őket legfőbb reményeiktől; mégis bíztak benne, hogy Horvátország a közös délszláv állam keretében idővel elnyerheti az őt megillető, méltó helyet. Legnehezebben azt viselték el, hogy elveszítették a horvát államiság minden formáját, amelynek fejlesztéséért Magyarország keretében évtizedeken át elszántan küzdöttek. De szentül hitték, ez csak ideig-óráig tarthat így.

A közös állam nem olyanra sikeredett, mint amilyennek bármelyik délszláv nemzeti közösség nagy reményeinek felcsillanásakor megálmodta, de végül is közös akaratból született, talpra állt, s úgy tetszett, előtte még a jövő. Megszületett, ringassátok! - mondja beletörődve a szerb közmondás. És ringatták.